

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
UUSIMA AJA OSAKOND

Gregory Hermet

Baltisakslaste kuvand ajakirja Kratt karikatuuridel aastatel 1925-1940

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, PhD

Kaasjuhendaja: Ago Pajur, PhD

Tartu 2022

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kuvandi loomine ja selle seaduspärasused	7
1.1 Vaenlase kuvandi loomine.....	8
1.2 Karikatuur kui kuvandi loomise instrument.....	11
1.3 Ajakiri Kratt	12
1.4 Ülevaade baltisakslaste olukorrast Eesti Vabariigis	13
2. Baltisakslasi kajastavad karikatuurid ajakirjas Kratt	18
2.1 Karikatuurid aastal 1925.....	18
2.2 Karikatuurid aastal 1926.....	21
2.3 Karikatuurid aastal 1927.....	26
2.4 Karikatuurid aastal 1928.....	30
2.5 Karikatuurid aastal 1929.....	33
2.7 Karikatuurid aastal 1931.....	34
2.8 Karikatuurid aastal 1932.....	35
2.9 Karikatuurid aastal 1933.....	36
2.10 Karikatuurid aastal 1934.....	38
2.11 Karikatuurid aastal 1935.....	40
2.12 Karikatuurid aastal 1936.....	41
2.13 Karikatuurid aastal 1937.....	42
2.15 Karikatuurid aastal 1939.....	43
3. Karikatuuride analüüs	45
3.1 Allikmaterjal ja kuvandi dünaamika	45
3.2 Baltisakslaste kuvand.....	47
Kokkuvõte	49
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	51
Summary	55

SISSEJUHATUS

Baltisakslastel kui rahvusgrupil on tänapäevase Eesti alade ajaloo ja kultuuriloo kontekstis olnud märkimisväärne roll. Ajalooliste maahärrade ja teatava poliitilise võimu kandjatena on nad seotud nii mõnegi eestlaste kujunemislooga seonduva aspektiga. Baltisakslaste mõjutused on üle kandunud erinevatesse kultuurilistesse valdkondadesse alates toitumiskultuurist kuni saksakeelsete nimede kasutuseni. Samal ajal on eestlaste ja baltisakslaste vahelises kommunikatsioonis vaieldamatult ühel olulisemal kohal pärisorjuse ja rõhumise temaatika, mida võib pidada üheks suuremaks indikaatoriks baltisakslastest kohta kujunenud kuvandi tekkel eestlaste vaatevinklist. Kuigi pärisorjus kaotati Eesti- ja Liivimaal vastavalt aastatel 1816 ja 1819, siis selle mõjud keetsid edasi ning rahvuslikus arengudünaamikas löid need pretsedendi uutele protsessidele omavahelises suhtluses. Baltisakslaste senise elurütmi lõppemise aluseks võib pidada pärast 1919. aastal kehtestatud maaseadust, mille ühe osana võõrandati baltisakslastele kuulunud mõisad ja mõisavaldused. Suurem osa baltisakslastest jäid ka pärast Eesti iseseisvumist Eestisse elama ning vaba ajakirjanduse levikuga tekkisid eestlastel võimalused peegeldada oma arvamust ja suhtumist baltisakslaste osas teatavate konstrueeritud kuvandite näol.

Käesoleva uurimistöö eesmärk on välja selgitada baltisakslaste kuvand aastatel 1925-1940 välja antud ajakirjas Kratt kajastuvate karikatuuride põhjal. Ajakirja Kratt kaasajal ilmus ka teisi pilkelehti,¹ kuid otsustavaks kujunes antud ajakirja laialdane levik. Ajaleht Päevaleht, mille kaasandena Kratt ilmus, kujunes üheks loetavamaks ajaleheks Eesti Vabariigis.² Baltisakslaste elukorralduse ja üldise eluolu uurimisel on antud töös kasutatud allikatena ka Eesti Vabariigi poolt välja antud seaduseid ja õigusakte, mis on vaadeldavad Riigi Teatajas. Töös on käsitletud ka baltisakslaste kuvandi dünaamikat ja arenguid eelmainitud ajaperioodi näitel. Uurimistöö relevantsema tulemuse huvides on kasutatud kõiki baltisakslasi puudutavaid karikatuure, mis on ajakirjas vastavatel aastatel ilmunud. Karikatuuride vahetu konteksti avamisel on kasutatud kaasaegseid perioodikaväljaandeid. Suurem osa ajakirjas Kratt karikatuuridest on reflektatsioonid samal ajal ajalehtedes kajastunud ainekule. Analüütilisest ja metodoloogilisest aspektist toetub käesolev uurimistöö Olavi K. Fälti esitatud kuvandi käsitlemise teooriale³ ning

¹ Nt. Postimehe kaasandena ilmunud ajakiri Sädemed.

² Annus, Endel; Kaunissaar, Külli; Loogväli, Tiina, Raudalainen, Tuulikki, Siirman, Eve. (2002), Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O – Ü. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk. 542.

³ Fält, Olavi K. *Introduction*. — Alenius, Kari; Fält, Olavi K.; Seija, Jalagin. (toim.) (2002). *Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press, lk. 7-11.

ühtlasi on analüüsis arvestatud kuvandite uurimise konstruktivistliku teooriat käsitlenud Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni seisukohtadega. Vaenlase kuvandi analüüsimisel on toetutud Ofer Zuri teooriale vaenlase kategoriseerimisest.⁴

Uurimistöö jaguneb üldjoontes kolmeks erinevaks osaks. Esimene osa keskendub kogu käsitletavat uurimisteemat toetavatele teoreetilistele ja metodoloogilistele alustele. Käsitletud on peamise uurimisobjekti ehk karikatuuri mõistet. Täpsem ülevaade antakse ka uurimisküsimusele lähenemise primaarsele instrumendile ehk kuvandile selle teadusliku teooria ja seaduspärasuste aspektist. Ühtlasi on kirjeldatud ka vaenlase kuju mõistet ja teoreetilist tausta. Samuti on antud ülevaade kuvandi senisele uurimisele Eesti ajaloo kontekstis. Lisaks sellele on esimeses peatükis käsitletud ka baltisakslaste kuvandi teket tollaste ühiskondlike olude konteksti paigutatuna. Põgus ülevaade on antud ka uurimistöö peamise allika, ajakirja Kratt ajaloolisest taustast. Töö järgmises osas analüüsitakse ajakirjas Kratt kajastatud baltisakslaste kohta käivaid karikatuure ja paigutatakse nad vastavasse ajaloolisesse konteksti. Seejuures ei ole antud peatükis arvestatud aastaid, milles baltisakslastele viitavad karikatuurid puuduvad.

Uurimisseis

Baltisakslaste kuvandit pole Eesti ajakirjades leiduvate karikatuuride näol varem uuritud. Erinevate kuvandeid on Eestis uuritud mitme uurimistöö näitel. Kelly Viks on kirjutanud oma bakalaureusetöö välis- ja sisevaenlase kuvandist ajakirja Pikker leiduvate karikatuuride näitel.⁵ Vaenlase kuvandit eestikeelsete ajakirjade uudistekstides Vene-Jaapani sõja perioodist on uurinud näiteks Priit Liiviste oma bakalaureusetöö raames.⁶ Greete Puusild on uurinud araablaste kuvandit eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes sõdadevahelisel perioodil.⁷

⁴ Zur, Ofer. (1991). The love of hating: The psychology of Enmity. *History of European Ideas*, 13(4), lk. 345-369.

⁵ Vt. Viks, Kelly. (2017). *Välis- ja sisevaenlase kuvand ajakirja Pikker karikatuurides aastatel 1957-1989*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

⁶ Vt. Liiviste, Priit. (2019). *Vaenlase kuvand eestikeelse ajakirjanduse uudistekstides Vene-Jaapani sõja ajal (1904-1905)*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

⁷ Vt. Puusild, Greete. (2016). *Araablaste kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes sõdadevahelisel perioodil*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Karin Hiiemaa on oma doktoritöö pühendanud Aafrika ja aafriklaste kuvandi uurimisele eestikeelses trükisõnas.⁸

Mitmete varasemate kuvandeid käsitlevate uurimistööde seisukohast on allikana kasutatud ka aastatel 1925-1940 ilmunud ajakirja Kratt. Aafriklaste stereotüüpe uuriva uurimistöe ajakirjade Kratt ja Sädemed baasil on kirjutanud bakalaureusetöö Hanna-Britt Augasmägi.⁹ Ajakirjast Kratt leiduva materjali alusel on kirjutatud ka uurimistöe emantsipeeruva naise kuvandi kohta, mille autoriks on Inger-Helene Värat.¹⁰ Eelmainitud ajakiri on olnud lähtekohaks ka Greete Veesalu vabadussõjalaste kuvandit kajastavale uurimistöele.¹¹

Poliitilist sisu omavate karikatuuride uurimisel võib veel välja tuua Ivar Jõesaare diplomitöö.¹² Eero Medijainen on uurinud esimese Eesti Vabariigi aegseid karikatuure, milles on vihjeid välispoliitika retseptioonile.¹³

Baltisakslaste ajaloo uurimine on laiemat huvi leidnud teema, mille kohta on valminud nii uurimistöid kui ka erinevaid monograafiaid. Kaido Laurits on oma magistristöös uurinud Saksa kulturomavalitsuse ja vähemusrahvuste olukorda esimese Eesti Vabariigi perioodil.¹⁴ Oma magistristöe on Laurits välja andnud ka märksa mahukama monograafiana 2008. aastal.¹⁵ 1920. aastate baltisaksa poliitilise tegevuse uurimisel on suur panus Olev Liivikul, kes lisaks oma hilisematele uurimustele on kirjutanud bakalaureusetöö baltisakslaste poliitilisest elust 1920. aastatel.¹⁶ Ülevaate baltisaksa aadli kohta on monograafia näol välja andnud Alo Särg.¹⁷ Baltisaksa põllumeestega seonduvat ainekku on uurinud Tiit Rosenberg.¹⁸ Põhjaliku ülevaate baltisaksa kultuurist ja ajaloost on koostanud baltisaksa päritolu ajaloolane Gert von

⁸ Vt. Hiiemaa, Karin. (2006). *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁹ Vt. Augasmägi, Hanna-Britt. (2021). Stereotüübid aafriklastest ajakirjades Kratt ja Sädemed aastatel 1923-1939. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

¹⁰ Vt. Värat, Inger-Helene. (2021). *Emantsipeeruva naise kuvand ajakirjas Kratt aastatel 1925-1940*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

¹¹ Vt. Veesalu, Greete. (2016). *Vabadussõjalaste kuvand ajakirja Kratt karikatuuridel 1932-1936*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

¹² Jõesaar, Ivar (1984). *Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*. Tartu Riiklik Ülikool.

¹³ Medijainen, Eero. (1998). *Maailm prowintionu peeglis: rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918-1940*. Tartu: Kleio

¹⁴ Vt. Laurits, Kaido. (2005). *Saksa kulturomavalitsus ja vähemusrahvus Eesti Vabariigis 1918/1925-1940*. Tartu Ülikooli Kirjastus

¹⁵ Vt. Laurits, Kaido. (2008). *Saksa kulturomavalitsus Eesti Vabariigis 1925-1940: Monograafia ja allikad*. Tallinn: Rahvusarhiiv.

¹⁶ Vt. Liivik, Olev. (1999). *Baltisakslaste poliitiline tegevus Eesti Vabariigis 1920. aastatel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

¹⁷ Vt. Särg, Alo. (2018). *Baltisaksa aadel Eesti- ja Liivimaal*. Tallinn: Argo.

¹⁸ Vt. Rosenberg, Tiit. (2013). *Künnivaod: Uurimusi Eesti 18.-19. sajandi agraarajaloost*. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad IX.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pistohlkors.¹⁹ Baltisakslaste ja eestlaste omavahelistest suhetest on kirjutanud ka Soome ajaloolane Kari Alenius.²⁰ Anni Matsulevitši 1993. aastal koostatud kogumikus „Vähemusrahvuste kultuurielu Eesti Vabariigis 1918-1940“ on baltisakslastega seotud peatüki kirjutanud Rein Ruutsoo.²¹ Kultuurautonoomia küsimusi on varasemalt, baltisakslaste kaasajal, käsitlenud ka Oskar Angelus, kes töötas aastatel 1923-1940 Eesti Vabariigi siseministeeriumis ametnikuna, seejuures ka vähemusrahvuste kultuurautonoomia järelevalveametnikuna.²² Baltisakslaste ümberasumist Saksamaale 1939. aastal läbi kohaliku meedia pilgu on käsitlenud Mattias Väli oma bakalaureusetöös.²³

¹⁹ Kivimäe, Jüri; Kivimäe, Sirje. (2015). *Gert von Pistohlkors 80*. Tuna, nr. 4. Vt. ka Pistohlkors, G.V. (1994). *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler Verlag.

²⁰ Vt. Alenius, Kari. *The Images of Neighbours: Estonians and Their Neighbours*. — Alenius, Kari; Fält, Olavi K.; Seija, Jalagin. (toim.) (2002). *Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press, lk. 9.

²¹ Ruutsoo, Rein. (1993). *Rahvusvähemused Eesti Vabariigis. Vähemusrahvuse kultuurielu Eesti Vabariigis 1918-1940. Dokumente ja materjale*. Toim. Anni Matsulevitš. Eesti Riigiarhiiv. Tallinn: Olion, lk. 5-24.

²² Õun, Mati. (2002). *Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased: II kogumik*. Toim. Õun, Mati; Pihlak, Jaak; Lõhmus, Leho; Walter, Hannes; Deemant, Kaupo; Noormets, Tiit; Aasma, Kristin; Mardna, Silver; Salo, Urmas. Tallinn: Sentinel, lk. 13. Vt. ka Angelus, Oskar. (1951). *Die Kulturaautonomie in Estland*. Detmold: Tölle & Co.

²³ Väli, Mattias. (2019). *Baltisakslaste lahkumine Eestist 1939-1940 kohaliku meedia pilgu läbi*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

1. KUVANDI LOOMINE JA SELLE SEADUSPÄRASUSED

Eesti keeles on kuvand ehk teisisõnu imago defineeritud kui esemest, olendist või nähtusest loodud kujutluspilt.²⁴ Merrill D. Peterson on esitanud aga hüpoteesi, mille järgi on kuvandi näol tegemist mälestuste, lootuste, müütide, armastuse ja viha sümbioosiga.²⁵ Kuvandi tekke juures on üheks olulisemaks teguriks teatud sotsiaalsete protsesside olemasolu, mille tagajärjel omistatakse mingisugusele objektile negatiivsed või positiivsed omadused. Eelmainitud väidet kinnitab ka sotsioloogias käsitletav konstruktivismi teooria, millest on lähtunud ka käesoleva uurimistööküsimustele lähenemisel.

Konstruktivistlikku teooria järgi ei omanda inimesed teadmisi passiivselt, vaid pidevalt konstrueerivad neid.²⁶ Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni järgi on kogu ühiskond subjektiivne tegelikkus ning nad on väitnud, et inimesed on bioloogiliselt määratud üheskoos maailma konstrueerima.²⁷ Seega võib pidada konstrueerituks nii igapäevast sotsiaalset reaalsust, inimestevahelisi suhteid ning neist mõlemast lähtudes ka kuvandeid terviklikult.²⁸

Kuvand kui sotsiaalne konstrukt on nähtus, mille mõju ilma spetsiifilisi näiteid toomata võib olla määramatult lai. Nii ajaloolisest kui ka sotsioloogilisest aspektist on oluline võtta arvesse tõsiasja, et kuvandid mõjutavad inimeste arvamust ja tegevust ning võivad etendada olulist rolli inimeste otsuste vastuvõtmisel.²⁹

Kuvandi eksisteerimine mõne eseme või inimese kohta võib olla positiivne või negatiivne. Üheks näiteks negatiivsest kuvandist on vaenlase kuvand. Samal ajal, võttes vaatluse alla üksikisiku ja tema kohta kehtiva kuvandi, võib eristada kuvandit kandva isiku emotsioone ja teda vaatlevate või kõrval seisvate isikute emotsioone. Selle illustreerimiseks võib tuua näiteks Bergeri ja Luckmanni esitatud *asjastamise* fenomeni, mille nad on defineeritud kui inimtekkeliste nähtuste hoomamise asjadena ehk asjastades mõistetakse inimtegevuse saadusi nii, nagu need oleksid näiteks looduslikud tõsiasjad või jumaliku tahte ilmingud.³⁰ Kuvandite aspektist võib sellest lähtuvalt kõneleda identiteedi asjastamisest, mille tulemusena

²⁴ *Kuvand*. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018.

²⁵ Fält, Olavi K. Introduction. — Alenius, Kari; Fält, Olavi K.; Seija, Jalagin. (toim.) (2002). *Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press, lk. 9.

²⁶ Hiiemaa, Karin. (2006). *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 9.

²⁷ Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. (2018). *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus. Teadmussotsioloogiline uurimus*. Tartu: Ilmamaa, lk. 255.

²⁸ Hiiemaa, lk. 9.

²⁹ Ibid., lk. 19.

³⁰ Berger; Luckmann, lk. 135.

samastatakse inivid tema sotsiaalselt määratud tüübistusega³¹ Tulemusena võivad näiteks usutunnistusel või rahvusel baseeruvad määratluste asjastamised mõjuda erinevalt. Berger ja Luckmann on toonud näite „juudina“ määratlemise kohta, mille järgi antisemiit toonitab seda samastust negatiivselt, juut ise aga positiivselt.³²

Olavi K. Fält on rõhutanud, et kuvandite uurimisel on märgilise tähtsusega kuvandi looja, selle dünaamika ning põhjused kuvandi kujunemise taga.³³

1.1 VAENLASE KUVANDI LOOMINE

Nähtuse, inimese või objekti kuvandi kirjeldamise üheks variandiks on vaenlase loomine, mille analüüsimisel on käesolevas töös lähtunud *teisesuse* teooriast. Selle tingib tõsiasi, et inimestel on loomu poolest hädavajalik teatava binaarse opositsiooni olemasolu, mille kontekstis aitab *teise* olemasolu kujundada enese tarbeks maailmapilt ja identiteet.³⁴ Antud teoorias on üheks tuntumaks teoseks Edward Saidi „Orientalism“, milles ta analüüsib Lääne ühiskonda, paigutades Idamaade kultuurid *teise* rolli.³⁵

Tzvetan Todorov on oma teoses „Ameerika vallutamine: Teise probleem“ sätestanud *teisega* kommuniqueerimise suhtlusmudelid: selleks, et mõista ja teadvustada *teisesusega* seotud problemaatikat ja aspekte, tuleb eristada kolme erinevat tasandit, milleks on aksioloogilised, praktsioloogilised ja epistemoloogilised tasandid.³⁶

Aksioloogiline tasand kõneleb väärtushinnangutega seotud küsimustest: suhe *teisega* on seotud hea ja kurja dihhotoomiaga. Tekib küsimus, et kas *teine* on *omaga* võrdne, sest Todorovi järgi peetakse iseenesest mõistetavaks, et *oma* aspektist on *teine* halvem ning ennast hinnatakse kõrgemalt.³⁷

Teisele lähenemist või kaugenemist analüüsitakse praktsioloogilise tasandi vaatevinklist. Esile kerkib küsimus, et kas võtta *teise* väärtused omaks, temaga samastuda või võtta omaks teatud

³¹ Ibid., lk. 138.

³² Ibid.

³³ Fält, Olavi K. *Introduction*. — Alenius, Kari; Fält, Olavi K.; Seija, Jalagin. (toim.) (2002). *Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press, lk. 9.

³⁴ Hiiemaa, lk. 20.

³⁵ Vt. ka Said, E. (1978). *Introduction to Orientalism*.

³⁶ Todorov, T. (2001). *Ameerika vallutamine. Teise probleem*. Tallinn: Varrak, lk. 217.

³⁷ Ibid., lk. 227.

sarnased omadused ning suruda *teisele* peale oma maailmavaateid ja kujutluspilte. Todorov on praktsioloogilisele tasandile pakkunud välja ka kolmanda võimaluse – neutraalsuse ehk totaalse eemaldumise. Epistemoloogilisel tasandil on esitatud üks probleem: kas *oma* tunneb *teise* identiteeti või mitte.³⁸

Kõiki kolme tasandit ei saa otseselt, sisu kaudu ühendada ega ka lineaarselt üksteisest sõltuma panna, sest nähtavasti võivad kõik kolm esineda individuaalselt kui ka korraga. Emmanuel Levinas on suhte *teisega* võrdsustanud suhte mõistatusega: *teist* tunnistatakse kui ennast meenutavad nähtust, mis jääb tegelikult *teist* konstrueerivale subjektile kaugeks. Samal ajal on Levinas väitnud, et suhe *teisega* ei saa olla idülliline ja harmooniline.³⁹

Emmanuel Levinas on avanud ka vaatenurga, milles suhe *teisega* kui suhe mõistatusega on ületatud. Selline areng võib tekkida Levinase sõnul ainult sellisel juhul, kui *oma* on hakanud *teisega* igakülgset igapäevaelus arvestama ning niinimetatud viisakusnormid on ületanud *teise* fundamentaalsed erinevused ja eraldatuse.⁴⁰ Teisisõnu, *oma* on *teise* jaoks see, kes *teine* on enda jaoks: *teist* tunnistatakse läbi sümpaatiat, läbi enda, justkui *alter egona*.⁴¹

Vaenlase kuvandi tekke juures mängivad rolli ühiskondlikud muutused, kus kehtival ülemvõimul võivad tekkida poliitilised põhjused omistada kellegile vaenlase staatus. Arengupsühholoog Louis Oppenheimer väitnud, et vaenlase kuvand põhineb subjektiivsetel kogemustel ning on oma alge saanud teatavatest psühholoogilistest protsessidest, mis on omakorda seotud seda kuvandit tunnistava inimgrupi või kultuuri poliitilise ideoloogiaga.⁴² Oppenheimer on oma teoses tsiteerinud Itaalia psühhiaatri Franco Fornari teost „The Psychoanalysis of War“,⁴³ milles viimane on väitnud, et psühholoogilise vaenlase loomise puhul ei ole tegemist pahatahtliku kalduvusega, vaid tegu on bioloogilise, loomulikult tekkiva protsessiga, mille primaarne eesmärk on neutraliseerida potentsiaalseid sisemisi tülisid. Oppenheimeri väitel on vaenlase kuvand seotud sotsioloogiliste ja ajalooliste protsesside tagajärgedega.⁴⁴

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid., lk. 72.

⁴¹ Ibid., lk. 83.

⁴² Oppenheimer, Louis (2006). *The development of enemy images: A theoretical contribution. Peace and conflict*, 12(3), lk. 270.

⁴³ Vt ka. Fornari, Franco (1975). *The Psychoanalysis of War*. New York: Anchor Press.

⁴⁴ Oppenheimer, lk. 270.

Ameerika psühholoog Ofer Zur on vaenlase kuvandit defineerinud kui vaenlase representatsiooni, mis võib olla nii afektiivne kui ka kognitiivne ning see saab kujuneda ainult reaalse ohu, mitte pelgalt emotsiooni või antipaatiat põhjal. Zur on vaenlase kuvandi kujunemisel paigutanud rõhuasetuse dehumaniseerimise teooriale, mille järgi puuduvad vaenlasel üldinimlikud väärtused.⁴⁵

Sam Keen on arutlenud vaenlase kuvandi tekke põhjuseid kui enese negatiivsete omaduste projektsiooni teiste suunal. Keen väidab, et vaenlase kuvandi loomise juures on märkimisväärse tähtsusega psühholoogiline kahestumine.⁴⁶ Ühtlasi on ta kirjutanud kahestumise fenomenist, mille korral inimene teadvustab enesele ainult tema „häid“ omadusi ning oma „halvad omadused ta projitseerib vaenlasele. Harjumus pidevalt projitseerida loob pretsedendi suurema löhe tekkeks „hea“ mina ja „kurja“ mina vahel ning läbi selle luuakse rohkem vaenlasi, mis oma mehhanismilt on Keeni järgi „halbade“ omaduste kompenseerimine.⁴⁷ Ta on ka välja pakkunud lahenduse kuvandite objektiivsemaks analüüsimiseks: situatsiooni tuleb analüüsida ka selle osapoole aspektist, kellele on kuvand omistatud.⁴⁸

Vaenlasest negatiivse kuvandi loomine on oluline ka sõjapropaganda kontekstis. Carl von Clausewitz on öelnud, et sõjad poleks võimalikud kui poleks selgelt sõnastatud kuvandit vaenlase ehk vastaspoole kohta.⁴⁹ See loob psühholoogilisest aspektist ka pretsedendi sellele, et kaks osapoolt loovad üksteisest vormilisest seisukohast analoogse kuvandi.⁵⁰ Samal ajal tekib antud situatsioonis ka järgmine probleem: mõlemad osapooled loovad vastaspoole kohta negatiivse kuvandi, kuid ennast kujutatakse positiivseid väärtusi kandva ja suurema hüvangu huvides töötava poolena.⁵¹

⁴⁵ Zur, Ofer. (1991). The love of hating: The psychology of Enmity. *History of European Ideas*, 13(4), lk. 345-369.

⁴⁶ Keen, Sam (1991). *Faces of the enemy: Reflections of the hostile imagination*. San Francisco: Harper & Row, lk. 94.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., lk. 95.

⁴⁹ Rieber, Robert W.; Kelly, Robert J. (1991). *Substance and shadow: Images of the enemy*. In R. W. Rieber (Ed.), *The psychology of war and peace: The image of the enemy* (pp. 3–39). London, New York: Plenum Press, lk. 4.

⁵⁰ Eicher, Veronique; Pratto, Felicia; Wilhelm, Peter. (2013). *Value differentiation between enemies and allies: Value projection in national images*. *Political Psychology*, 34(1), lk. 128.

⁵¹ Ibid., lk. 127.

1.2 KARIKATUUR KUI KUVANDI LOOMISE INSTRUMENT

Käesoleva uurimistöo põhilisteks vahenditeks uurimisküsimustele vastamiseks on karikatuurid ajakirjast Kratt. Arvestades karikatuuride märkimisväärset rolli käesolevas töös, on asjakohane defineerida käesolev termin ja tutvuda laiema taustaga.

Termini „karikatuur“ definitsioon „Eesti õigekeelsussõnaraamatu ÕS 2018“ järgi on pila- või pilkepilt.⁵² Etümoloogilisest aspektist pärineb sõna „karikatuur“ itaaliakeelsest sõnast *caricare* mis tähendab liialdamist.⁵³ Karikatuuride abil moonutatakse parodeeritav objekt või muu nähtus sel viisil, et pilatavale objektile lisatakse naeruvääristavad või koomilised elemendid. Seega vastab termin oma etümoloogilisele lähtesõnale, mis viitab liialdamisele.

Kuigi karikatuuride primaarne eesmärk on seotud just nende visuaalse kujutamise läbi koomilise või pilkava prisma, siis märgatavalt informatiivsemat rolli etendavad nendes peidetud sõnumid. Kuna karikatuurid andsid edasi suhtumisi, tõekspidamisi, arvamusi ja kuulujutte, siis on nad kasulikeks allikateks tollaste poliitiliste, ühiskondlike ja igapäevaeluga seotud olude mõistmisel ja interpreteerimisel.⁵⁴

Eero Medijainen on oma raamatus „Maailm prowintsionu peeglis“ juhtinud tähelepanu asjaolule, et just poliitilist sisu kandvate karikatuuride puhul on neis peituv sõnum olulisem kui visuaalne teostus. Samuti on ta sellest lähtuvalt sõnastatud ka tõsiasi, et antud kontekstis toimivad karikatuurid pigem dokumendi kui illustratsiooni või kunstiteosena.⁵⁵ Sellest ideest lähtub ka käesolev uurimistöo.

⁵² *Karikatuur*. Eesti keele õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018.

⁵³ *Caricature*. Collins English Dictionary

⁵⁴ Medijainen, lk. 8

⁵⁵ *Ibid.*, lk. 7.

1.3 AJAKIRI KRATT

Ajakirja Kratt näol oli kaasaja terminoloogiat kasutades tegemist nalja- ja pilkelehega, mis ilmus aastatel 1925-1940. Kratt ilmus iseseisva ajakirjana alates 17. jaanuarist 1925, kuid sama aasta oktoobrist hakkas Kratt ilmuma Päevalehe lisana-kaasandena. Nii Kratti kui ka Päevalehte trükiti Tallinnas asuva Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikojas.⁵⁶ Tiraaži seisukohast oli Päevaleht üks Eesti suuremaid ajalehti, mida näiteks aastal 1939 trükiti 42 000-50 000 eksemplari.⁵⁷ Võrdluseks võib tuua välja Postimehe trükiarvu, mis oli 1939. aastal 15 000-20 000 eksemplari.⁵⁸ Johtuvalt Päevalehe suurest aastasest tiraažist võib järeldada ka ajakirja Kratt loetavuse populaarsust.

Ajakirja Kratt asutajaks oli tuntud ajakirjanik ja karikaturist Karl August Hindrey, kelle kogemus ajakirjanduses oli olnud aastakümnete pikkune. Tema haridustee kontekstis võib tähtsamateks momentideks pidada Peterburis asuvas Stieglitzi kunsttööstuskoolis vabakuulajaks olemist ning kunstialaseid täiendusi Münchenis ja Pariisis. Hindrey on kokku avaldanud ajakirjanduslikes väljaannetes umbes 3000 karikatuuri. Tema kaastöö illustatsioonide näol on teada ajakirjadest Linda, Lasteleht ja Noor-Eesti. Lisaks eelmainitule oli Hindrey tegev ka Postimehe toimetuses aastatel 1904-1918 ja 1922-1925. Karikaturistika kontekstis tasub ära märkimist ka tõsiasi, et Hindrey oli ka Postimehe kaasandena ilmunud karikatuuride sisaldava pilkeajakirja Sädemed asutaja.⁵⁹

Pärast Hindrey lahkumist asus Krati tegevtoimetaja ametikohale tuntud karikaturist ja raamatugraafik Otto Krusten, kes oli õppinud joonistamist ja maalimist Ants Laikmaa ateljeekoolis ning ka Peterburis Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis.⁶⁰ Oma esimesed karikatuurid avaldas Krusten ajakirjas Meie Mats ning edaspidiselt on tema kaastöö täheldatav näiteks Postimehe pilkelisas Sädemed. Alates 1927. aastast kuni 1936. aastani oli Otto Krusten ka ajalehe Päevaleht toimetuse liige. Ajakirjas Kratt sisalduvad karikatuurid olid suures osas Krusteni sulest valminud. Lisaks Krustenile kuulusid Krati toimetusse erinevatel aegadel ka

⁵⁶ Annus, Endel; Kaunissaar, Külli; Loogväli, Tiina, Raudalainen, Tuulikki, Siirman, Eve. (2002), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O – Ü*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk. 321.

⁵⁷ Ibid., lk. 542.

⁵⁸ Ibid., lk. 515.

⁵⁹ Kurvits, Roosmari; Pallas, Anu. (2014). *Brendekenist Peeglini*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda, lk. 42; Kruus, Oskar. 2006. *Karl August Hindrey. Elukäik ja looming*. Tallinn: Eesti Raamat, lk. 13; Laar, Mart. (2021). *Hoia Ronk. Ühe konservatiivi elukaar*. Tallinn: Varrak, lk. 67.

⁶⁰ Loodus, Rein. (1972). *Otto Krusten*. Tallinn: Kunst, lk. 21.

teised tuntud karikaturistid Eevald Jalak (esines pseudonüümi all Eesav Edvard Puuslik) ja Felix-Karl Randel (pseudonüüm Redo).⁶¹

Konstantin Pätsi riigipöörde-järgsel vaikiva ajastu perioodil toimus teatav karikatuuri vaigistamine, mis üldjoontes puudutas kogu tollast ajakirjandust.⁶² Kunstnikud hakkasid kasutama leebemat huumorit, karikatuuride objektideks kujunesid välismaiseid poliitikud ning populaarsust hakkas koguma ka koomiksiste joonistamine.⁶³

1.4 ÜLEVAADE BALTISAKSLASTE OLUKORRAST EESTI VABARIIGIS

Võttes arvesse baltisakslaste ja eestlaste vahel olnud patriarhaalsuhteid, selle lagunemist ja eestlaste vabanemist aadli eestkoste alt, muutusid omavahelised vastuolud eestlaste iseseisvuse saavutamise perioodiks ületamatuteks.⁶⁴

Eesti- ja Liivimaal resideerunud baltisakslaste senine elukorraldus, privileegid ja igapäevaelu muutusid drastiliselt seoses Eesti Vabariigi väljakuulutamisega 24. veebruaril 1918. aastal. Kui vahetult pärast antud sündmust reaalselt võimu teostamist ei toimunud, siis baltisakslastele suunatud vihjeid võib täheldada juba „Manifestis kõigile Eestimaa rahvastele“, mille 7. punktis on sätestatud eesmärk lahendada „maaküsimus“. ⁶⁵ Sellega on silmas peetud lähitulevikus planeeritavat maareformi.

1918. aasta 27. novembril tunnistas Maanõukogu, et kõik mõisad ja mõisamaad koos metsadega lähevad vallanõukogude kontrolli alla. Sama määruse alusel võõrandati kroonumõisad ja põllupankadele kuulunud mõisad, kuid rüütlimõisateni veel ei jõutud. ⁶⁶

10. oktoobril 1919 vastu võetud maaseadusega võõrandati riikliku maatagavara loomise eesmärgil kõik Eesti Vabariigi piires olevad mõisad ja mõisamaad koos kõige sinna kuuluva, sealhulgas ka põllumajandusliku inventariga. Võõrandatud metsad jäid riigi omandusse ning mõisate maid hakati jagama eelkõige Vabadussõja veteranidele ning ka nende puhul kehtisid

⁶¹ Loodus, Rein. (1972). *Otto Krusten*. Tallinn: Kunst, lk. 21; Kurvits, Roosmari; Pallas, Anu, lk. 80; Jõesaar, Ivar (1984). *Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*. Tartu Riiklik Ülikool, lk. 8.

⁶² Kurvits, Roosmari; Hennoste, Tiit. (2019). *101 Eesti ajakirjanduspala*. Tallinn: Varrak, lk. 66

⁶³ Ibid., lk. 66

⁶⁴ Särg, Alo. (2018). *Baltisaksa aadel Eesti- ja Liivimaal*. Tallinn, Argo, lk. 9.

⁶⁵ Manifest kõigile Eestimaa rahvastele, 24.02.1918, - RT 1918, 1, lk. 1-2.

⁶⁶ Määrused maade kontrolli alla võtmise kohta, 27.11.1918. – RT 1918, 3, lk. 10.

erinevad kategooriad. Seejuures sätestati ka võõrandatud maa omanikele suunatud kompensatsioonide tingimuste ja reeglite sissejuhatus: „tähendatud võõrandatava maa eest tasu maksmise ja vastaval korral tasu suuruse kui ka ilma tasuta võõrandatavate maaliikide kindlaks määramine lahendatakse sellekohases eriseaduses.“ Samuti on kirjeldatud ka võõrandatud inventari kompenseerimist.⁶⁷

Eelmainitud määruseid ja seaduseid arvesse võttes võib järeldada, et baltisakslaste senine elukorraldus oli muutumas. Baltisakslaste psühholoogiline ja emotsionaalne pinge võis nende eest tehtud otsuste tõttu olla väga suur. Võõrandatud mõisamaade eest makstavad kompensatsioonid sätestati ja kuulutati välja alles 5. märtsil 1926 vastu võetud „Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasu maksmise seadusega.“⁶⁸ Käesoleva seadusega ei lahendatud riigistatud mõisate rahalise kompensatsiooni küsimust ning 1931. aastaks oli välja kujunenud rahalise kompensatsiooni küsimuse lahendamine kahepoolsete kokkulepetega.⁶⁹

Baltisakslaste õigusliku staatuse küsimuses osutus üheks suuremaks verstepostiks vähemusrahvuse kultuuriomavalitsuse seaduse vastuvõtmine 1925. aastal,⁷⁰ mis kindlustas baltisakslastele õiguse moodustada avalik-õiguslikke ühendusi või organisatsioone.⁷¹ Sama aasta sügisel toimusid ka Saksa Rahvusvähemuse Kultuurnõukogu valimised.⁷² Lisaks kultuuriomavalitsuse loomisele eksisteeris Eesti Vabariigis ka teisi baltisakslasi koondavaid organisatsioone, mis olid asutatud juba enne kultuurautonoomia seaduse vastuvõtmist. Üheks tähtsamaks neist oli näiteks Eestimaa Üldkasulik Ühing, mille esialgseks juhtfiguuriks kujunes Eestimaa rüütelkonna peamehe kohusetäitja Otto von Lilienfeld. Käesolev organisatsioon üritas koondada Eestisse jäänud Eestimaa aadelkonda ning järgida vanu traditsioone. Ühing oli eeskujuks ka tulevikus loodavatele organisatsioonidele: enamik Eestis loodud baltisakslaste organisatsioone koostas Eestimaa Üldkasuliku Ühingu eeskujul omale aukodeksi.⁷³

⁶⁷ Maaseadus, 10.10.1919. – RT 1919, 79/80, lk. 625-627.

⁶⁸ Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus, 23.03.1926. – RT 1926, 26, lk. 249-250. Vt. ka Maaseaduse täiendamise ja muutmine seadus, 26.05.1925 – RT 1925, 95/95, lk. 457-459.

⁶⁹ *Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni.* (2005). Toim. Sulev Vahtre. Tartu, Ilmamaa, lk. 115.

⁷⁰ Vähemusrahvuste kultuuriomavalitsuse seadus, 12.02.1925 – RT 1925, 31/32, lk. 153-156.

⁷¹ Laurits, Kaido. (2008). *Saksa kultuuriomavalitsus Eesti Vabariigis 1925-1940: Monograafia ja allikad.* Tallinn: Rahvusarhiiv, lk. 49.

⁷² Ruutsoo, Rein. (1993). *Rahvusvähemused Eesti Vabariigis – Vähemusrahvuse kultuurielu Eesti Vabariigis 1918-1940. Dokumente ja materjale.* Toim. Anni Matsulevitš. Eesti Riigiarhiiv. Tallinn: Olion, lk. 12

⁷³ Wrangell, Wilhelm. (2019). *Eestimaa rüütelkond. Rüütelkonna peamehed ja maanõunikud.* Toim. Arumäe, Iivika. Tallinn: Argo, lk. 155.

Baltisakslaste kultuurielu edendamisel oli omal kohal ka Saksa riigi panus siinsete tegevuste finantseerimisel. Peamine rahastus tuli organisatsioonilt Saksa Rahvusühendus Välismaal (*Volksbund für das Deutschtum im Ausland*), mis rahastas baltisakslaste tegevusi nii Eestis kui ka Lätis. Üheks tähtsamaks saavutuseks võib pidada näiteks Herderi-nimelise eraülikooli loomist Riia ülikooli juures.⁷⁴

Baltisakslased olid Eesti Vabariigi iseseisvumise suhtes negatiivselt häälestatud: 1920. aastatel on täheldatud baltisakslaste läkitatud kaebusi rahvusvaheliste instantside juurde, sealhulgas esitati apellatsioone ka Rahvasteliidu esindajatele. Vastavad vahejuhtumid on kajastatud ajakirjas Kratt leiduvates karikatuurides. Lääneriikide seisukohad baltisakslaste staatuse ja ka 1919. aastal läbiviidud maareformi osas kujunesid oma huvide põhjal ning baltisaksa propagandal selles rolli polnud. Kaudset mõju ei saa välistada, kuid ametlikke dialooge lääneriikide esindajate ja baltisakslaste vahel ei ole täheldatud.⁷⁵

Baltisakslaste kontigent oli esindatud ka Riigikogu koosseisudes. Esimese erakonnana asutati 1918. aastal Saksa Partei Eestimaal, mis järgmisel aastal nimetati ümber Saksa Balti Erakonnaks Eestis. Tegu oli ainsa baltisaksa poliitilise parteiga Eesti Vabariigis. Iseloomustada võib neid kui rahvuslike ja konservatiivsetena ning põhiliseks eesmärgiks oli sakslaste huvide kaitsmine. Partei liikmed olid esindatud ka Riigikogus, kus nende esindajate arv oli Riigikogu saadikute koguarvuga võrreldes väike. Näitena võib tuua I Riigikogu koosseisu, milles oli neli esindajat eelmainitud parteist.⁷⁶

1930. aastate alguses leidis Saksamaal aset laiem natsionaalsotsialistlike ideede propageerimine, mis jõudis baltisakslaste vahendusel ka Eesti Vabariigi pinnale. Poliitiline Politsei on 1935. aastal koostanud ülevaate, mis kannab nime „Eesti-Saksa rahvameelse koondise tekkimisest ja selle põhjustest.“ Samas ülevaates on Poliitilise Politsei ametnikud Eestis elavad sakslased ehk antud kontekstis baltisakslased jaotanud kolme kategooriasse:

1. Vana-Balti ideoloogiat propageerivad sakslased, kelleks on peamiselt aadlikud. See kiht hoiab vana-balti traditsioonidest kinni ja elab minevikus. Nad ei ole suutnud ümber orienteeruda.

⁷⁴ Von Taube, Arved; Thomson, Erik. (1996). *Baltisakslased Eestis ja Lätis. Baltisakslaste ajaloo lühiülevaade*. Toim. Piirimäe, Helmut. Tartu: Greif, lk. 38.

⁷⁵ Loit, Aleksander. (2006). *Baltisaksa rüütelkondade seisukohad ja tegevus Eesti iseseisvumisel 1918-1920*. Tuna, 4, lk. 73.

⁷⁶ Laurits, Kaido. (2008). *Saksa kultuuroromavalitsus Eesti Vabariigis 1925-1940: Monograafia ja allikad*. Tallinn: Rahvusarhiiv, lk. 24.

2. Balti natsionaal-sotsialistid, kes on kohandanud natsionaal-sotsialismi siinsetele oludele. Sellesse gruppi kuulub vaesem kodanlus ja vaesem aadel.
3. Lojaalsed baltisakslased, peamiselt noorem generatsioon, kes otsib tihedamat sidet eestlastega, sest senini pole seda baltisakslaste vanem generatsioon teinud ja tarvilikuks pidanud.⁷⁷

Sarnase kategoriseeringu on esitanud ka Voldemar von Maydell oma 25. märtsil 1933 *Revalische Zeitungis* ilmunud artiklis ning on käsitlenud neid otseselt kui politiseerunud gruppe.⁷⁸

1930. aastatel aset leidnud rahvusluse levimise raames süvenesid Eesti Vabariigis sakslaste-vastased suhtumised. Eesti rahvuslased tõlgendasid tollaseid olusid kui hääletut germaniseerimist.⁷⁹ Samal ajal nõuti, et vähemusrahvustele antud kultuurautonoomiale seataks teatavad kitsendused, mille abil oleks võimalik sakslaste rahvusšovinismi piirata.

Baltisakslaste natsionaalsotsialistlike gruppide tegevuse piiramine leidis aset 1933. aasta lõpul, kui vastav otsus tehti Riigikogu 5. detsembri istungil. Saksa kultuurnõukogu saadeti laiali 7. detsembril. Tegelikult ei toimunud sisulist laialisaatmist, tegu oli valitsuse demonstratiivse žestiga, mis oli teatud aspektides seotud ka päevakorral olnud vabadussõjalaste liikumise küsimusega. Oskar Angelus on öelnud, et Saksa kulturomavalitsus oli antud situatsiooni kontekstis „patuoinas“, mitte peamine süüdistatav. Ära-märkimist tasub ka fakt, et kuni kultuurnõukogu laialisaatmiseni olid selle eesotsas isikud, kes oli tuntud natsionaalsotsialismi vastastena.⁸⁰

Baltisakslaste Eestist lahkumise aluseks oli 28. septembril 1939 sõlmitud Saksamaa ja Venemaa vaheline piiri- ja sõprusleping, mis oli täiendus 23. augustil sõlmitud Molotov-Ribbentropi paktile. Seejuures baltisakslaste ümberasumisest kõneldi mitte Molotov-Ribbentropi pakti taustal, vaid pelgalt selles kontekstis, et Saksamaa eesotsas Adolf Hitleriga kutsus sakslasi kodumaale tagasi. Olev Liivik on arutlenud baltisakslaste lahkumise põhjuseid, mis üldjuhul jagunevad kahte kategooriasse: lahkumine Hitleri kutse tõttu või hirm Nõukogude Liidu ikke ees.⁸¹ Ümberasumise küsimused kerkisid esile 1939. aasta septembrikuu viimastel

⁷⁷ Ruutsoo, lk. 71.

⁷⁸ Laurits, lk. 84.

⁷⁹ Ibid., lk. 85.

⁸⁰ Ibid. lk. 89.

⁸¹ Liivik, Olev. (2011). *Baltisakslaste ümberasumine Eestist 1939. aasta: ümberasujate lahkumise motiivid – Acta Historica Tallinensia*, nr. 17, lk. 53.

päevadel, paralleelselt Eesti ja Nõukogude Liidu vahelise vastastikuse abistamise pakti ehk baaside lepingu sõlmimisega. Laiema avalikkuse ette toodi käesolev teema 6. oktoobril kui Adolf Hitler pidas Riigipäeva istungil kõne, milles ta rõhutas vajadust korrigeerida Ida-Euroopa rahvuslikku koosseisu rahvaste ümberpaigutamise näol.⁸²

Protokollile, millega sätestati baltisakslaste ümberasumine, kirjutati alla 15. oktoobril 1939 ning esimesed laevad lahkusid 18. oktoobril.⁸³ Seejuures on irooniline tõdeda, et samal päeval, kui Punaarmee esimesed väeüksused ületasid Eesti riigi piirid, lahkusid Tallinnast esimesed laevad baltisakslastega.⁸⁴ Ümberasumise programm kestis 1940. aasta suveni, kuid see polnud lõplik. Viimane, järelümberasumisena⁸⁵ tuntud 1941. aasta talvel aset leidnud lahkumine viidi läbi uute lepingute alusel teiste tingimuste kohaselt.⁸⁶ Teadaolevalt lahkus ümberasumise käigus Eestist üle 13 000 inimese ning 1941. aastal aset toimunud järelümberasumisega umbes 7000 inimest.⁸⁷

⁸² Kivimäe, Sirje. (2000). *Ümberasumise korraldus. – Umsiedlung 60. Baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist. 24. novembril 1999 Tallinna Linnaarhiivis toimunud konverentsi ettekanded*. Tallinn, lk. 58.

⁸³ Kivimäe, lk. 67.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Sks. k. *Nachumsiedlung*

⁸⁶ Kivimäe, lk. 67.

⁸⁷ Liivik, lk. 41.

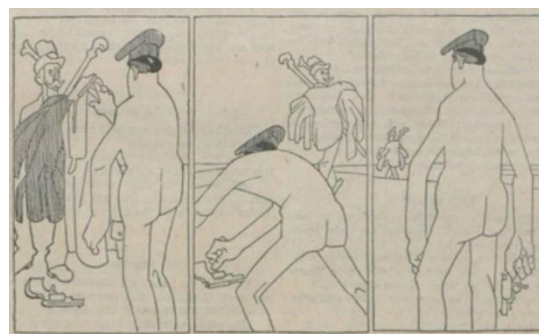
2. BALTISAKSLASI KAJASTAVAD KARIKATUURID AJAKIRJAS KRATT

2.1 KARIKATUURID AASTAL 1925

Ajakirja Kratt esimene number ilmus 17. jaanuaril 1925, esimene baltisakslasi kujutatav karikatuur aga 21. veebruaril. Tegu oli ajakirja kuuenda numbriga. Käesolev karikatuur kujutab baltisakslast relvaga ähvardamas vaimulikurüüd kandvat inimest, nõudes tagasi Toomkirikut. Ilmselt on tegu reaktsiooniga 6. veebruaril välja antud siseministri määrusele, millega võeti Siseministeeriumi haldamise alla Tallinna Toomkirik. Tallinna Toompea saksa kogudus polnud sellega rahul ning antud situatsioon sattus ajakirjanduses suurema tähelepanu alla.⁸⁸ Käesolevad karikatuurid on valminud Otto Krusteni sulest.

Kuidas viimaks võis juhtuda: „Toomkirik tagasi või ornaat seljast!“

„Minugi pärast võite lasta, revolver ei ole laetud.“ Kratt, 21.02.1925

Järgmine karikatuur, mis ilmus 26. oktoobril, kujutab endist Vene ohvitseri ja baltisaksa aadlikku Karl von Sieversit, kes oli selle ilmumise ajal Tartu õlletehase A. Le Coq direktoriks. 1905. aasta revolutsiooni aegadel oli ta olnud karistussalkade juht.⁸⁹ Von Sieversi pilke konteksti taust on seotud A. Le Coq'i toodete boikoteerimise ja tema positsiooniga 1905. aasta revolutsioonile järgnenud karistusaktsioonides.⁹⁰ Karikatuur kannab pealkirja „20-aastane juubel ehk isad ja pojad“. „20-aastase juubeli“ puhul mõeldakse antud kontekstis 1905. aasta revolutsioonist möödunud aastaid. „Isad“ ja „pojad“ all peab karikatuuri autor silmas asjaolu, et Karl von Sieversi tegevuse all on pidanud kannatama kaks generatsiooni inimesi.

⁸⁸ Tallinna toomkiriku ümber – Eesti Kirik, nr. 10, 12. märts 1925, lk. 74. Vt. ka. Tallinna Toomkiriku asjas – Päewaleht, nr. 96. 9. aprill 1925.

⁸⁹ Jakob Kukk. Karistussalkade juht von Sievers on surnud – Sakala, nr. 77. 8. juuli 1935, lk. 2.

⁹⁰ Kas erapooletu õlleboikott? – Esmaspäev, nr. 49. 7. detsember 1925, lk. 4.

A. Le Coq'i direktor rittmeister von Sievers aastal 1925 poegadele: „Minu tegevusejuubel Eestimaal annab mulle võimalust rõõmu avaldada, et teie meie ettevõtet nii ohtralt toetate.

Keiserlik Vene rittmeister von Sievers aastal 1905 isadele: „Minu eriline ülesanne Eestimaal annab mulle rõõmsat võimalust teile 400, 500 ja 600 hoopri ja kohtuta surma anda. Kratt, 26.10.1925

30. novembril ilmunud numbril karikatuuride hulgas väärrib baltisakslaste temaatika koha pealt ära märkimist kaks pilti, milles on vastavalt kujutatud mõisniku moonaka seljas ja uusi, tundmatuid rõhujaid moonakas-asuniku seljas. Ilmselt on käesoleva karikatuuri raames reflekteeritud probleemi, mis leidis aset seoses asundustalude hangeldamise ja ebaseadusliku omandamisega. Päevalehe 29. novembri numbris on ilmunud artikkel, milles kirjeldatakse situatsioone, kus inimene on võltsinud dokumente ning selle tulemusena on talle antud asundusmaa. Järgnevalt on antud asundusmaaga läbi viidud erinevaid kasumlikke tehinguid või võetud võlgu, andes tagatiseks maa.⁹¹

Uued inimesed ehk kirjanduslikud ratsutajad. Enne istus moonaka kukil mõisnik ja sundis teda liikuma, et raha saada.

⁹¹ Hangeldamine asundustaludega – Päevaleht, nr. 324. 29. november 1925, lk. 3.

Nüüd istuvad moonakast-asuniku kukil uued inimesed, kuid sama sihiga. Kratt, 30.11.1925

Viimane baltisakslasi pilkav karikatuur 1925. aastal ilmus 28. detsembri numbris. Pilkepildil on kolm tegelast: kana, kes esindab eestlast, kukk kui iseseisvuse hoidja ja vares, kes esindab baltisakslasi. Kujutatud on situatsiooni, kus „balti vares“ tõstab häält selle tõttu, et „iseseisvuse kukk“ ei luba „balti varesel“ „eesti kana“ „mune“ enam varastada. Need kujundid sümboliseerivad tollast aktuaalset teemat – baltisaksa aadlikelt maareformi käigus konfiskeeritud maade rahaline kompenseerimine.

Maa tagasi. Iseseisvuse kukk ei lase enam Balti varesel Eesti kana mune ra võtta ja see kraaksub siis kõigi ilmakaarte poole, et teda röövitakse. Kratt, 28.12.1925.

2.2 KARIKATUURID AASTAL 1926

Esimene karikatuur aastal 1926, mis kujutab baltisakslasi, ilmus 7. aprilli numbris, kus on seeriana kujutatud erinevate ametikandjate ja valdkondade soove teispoolsusest. Pealkiri kannab nime „Mida keegi soovib vaimude riigist“. Baltisakslasi on taaskord kujutatud negatiivsetena ning nende sooviks on karikatuuri järgi äratada ellu ja kodustada koerakoonlased.⁹² Karikatuuri allkirjal on mainitud ka sõna „asunikud“. Seega on ilmselt taas päevakorral olnud probleem baltisakslastelt riigistatud maade ümber käiva poleemikaga.

Mida keegi soovib vaimude riigist.

Balti parun soovib endale taltsutatud koerakoonlast, kes tema maa pealt Eesti riigi ja asunikud kõige naha ja karvadega ära õgiks. Kratt, 07.04.1926

19. aprilli numbris on kajastatud märksa mahukamat, 18-osalist pildiseeriat, mis on otseselt seotud pilkega baltisakslaste suunas. Karikatuurides on kirjeldatud baltisakslaste eluteed alates tänapäevase Eesti-aladele jõudmisest kuni kaasajani ning seejuures on neile omistatud naeruvääristavaid omadusi. Pildil nr. 17 on tähelepaneliku vaatlemise korral nähtav kummardavate eestlaste käes olevat plakati, kuhu on kirjutatud „kadakad“. Seega paralleelselt baltisakslaste naeruvääristamisega on lisatud kriitiline noot ka kadakasaksluse suunas.

⁹² Peegel, Juhan (1968). *Pisut koerakoonlastest* – Keel ja Kirjandus, nr. 8.

Väikesed pildid parunite kihutustööst. Enne väljamaale jõudmist piiril ära hangitud. (1) Sissejuhatuseks. Juba kiviajal oli parun Baltimaa põline elanik, sealjuures praegustest Euroopa rahvastest peajagu kõrgemal“.

(2) Ühel ilusad päeval „marssis“ jalanõudes „shimmy“ Baltimaale tundmata ilmakaarest inimese ja ahvi vahelüli

(3) Kõigepealt püstitas metsades igasuguseid jumalaid ja ohverdas neile.

(4) Peatoiduseks olid sellel koletisel noored männivõsud ja kuusekõbid, et metsade laastamist ära hoida,

(5) ja et temas inimest kasvatada, viidi tema kallal väikene operatsioon läbi.

(6) Pühad isad õpetasid temale mitmesuguseid töid,

(7) millega paljud tähelepanelikud eestlased keeluseaduse ajal endale ausasti leiba teenisid.

(8) Vabadussõjas oli parun ajaviitmata abiks eestlasel, kui see punase käes suures hädas oli.

(9) Peale sõja lõppu pesti nad jalamaid mingi arusaamatuse pärast nende põliselt kodukoldelt minema.

(10) Nende varandus ja mõisad tükeldati

(11) Eestis ei kannata mitte ükski parun, vaid kurnatakse ka teisi väikerahvaid.

(12) On olemas subjekte, kes harrastavad seda kui sporti

(13) Eestlane on ilma instruktoriteta põllutöös laisk ja võhik, jääb omapead töötades nälga.

(14) Sellega on seletatav tuhandete eestlaste väljarändamine Brasiiliasse (vist endisele kodumaale).

(15) Parun, kes julgeb tasuküsimusega esineda, saadetakse vastutahtmist üksikule saarele pühi pidama.

^{as} (16) Igasuguse tehnika vastu on eestlane kartlik ja umbusklik.

(17) Patt oleks toonitada, et kõik eestlased on röövliid, vaid on olemas siiski pärleid, kes oma südame heameelega paruni jalge ette panevad

(18) Ja lõpulis kokkuvõttes oleks meie kardetav naaber kui ingel Eesti vanapagana kõrval. Kratt, 19.04.1926.

26. aprillil ilmunud Krati numbris pilgatakse baltisakslaste kaebeid läbi erinevate kujundite. Samal ajal olid baltisakslased läkitanud rahvusvahelisele ajakirjandusele kaebuseid nende kohta tarvitatud ülekohtu osas. Karikatuuri ääremärkusena on lisatud ka tsitaat Axel de Vries'lt: „Meie elu Eestis on nagu metsloomade elu“⁹³ Antud teemast annab hea ülevaate 7. märtsil Postimehes ilmunud artikkel, kuhu on lisatud ka Jaan Tõnissoni kõne riigikogule tagasisideks baltisakslaste protestidele.⁹⁴

Koledaid pilte Eestist meie sakste ettekujutusel. (1) Koledatel elukatel ajavad nad meid ja teisi Eesti metsloomi taga.

⁹³ Vt. ka *Balti parunid oma endiseid eesõigusi tagasi nõutamas* – Päevaleht, nr. 142. 30. mai 1926, lk. 2.

⁹⁴ *Mida tuleb võõrandatud mõisate tasu määramisel silmas pidada* – Postimees, nr. 65. 7. märts 1926, lk. 4.

(2) Kui meie nende küüsi langeme, siis nülivad nad meil kohe naha ja kui nad meid kätte ei saa, siis panevad nad meid selleks eraldi valmistatud puuridesse nuumale.

(3) Ja annavad ükskord päevas süüa.

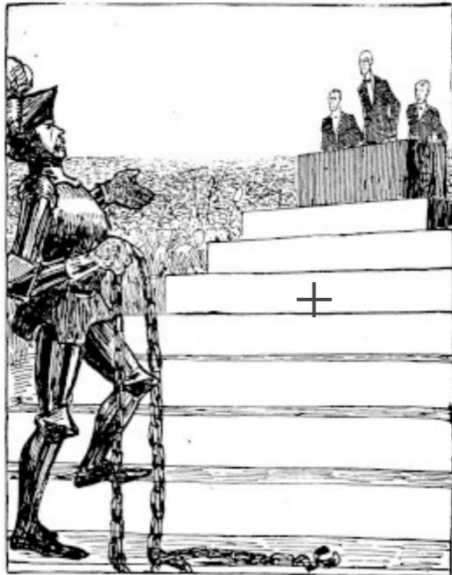

(4) Kui meie oleme küllalt nuumal olnud, siis viiakse meid tapamajja lahkamisele ja saadetakse sealt siis, ühes teiste metsloomadega, eksportkaubana väljamaale.

Kratt,

26.04.1926

Järgmine baltisakslaseid pilkav karikatuur ilmus 7. juuni väljaandes. Sisulisest aspektist on tegu eelmise karikatuuri järjega, sest endiselt oli aktuaalne baltisakslaste kaebuste temaatika, mis oli viinud baltisakslaste pöördumisele Rahvasteliidu juures.⁹⁵ Antud pilkepildil on baltisakslast kujutatud raudrüüs rüütlina ning käes hoiab ta ahelaid, mis sümboliseerivad nende soovi Eesti rahvas ahelatesse panna.

Balti sakslane Rahvasteliidu kohtu ees. „Olen siin kahesaja perekonna nimel ja nõuan, pandagu kogu Eesti rahvas nende kasuks nii suure maksu alla, et vana hea aeg jälle tagasi tuleks. Kratt, 07.06.1926.

2.3 KARIKATUURID AASTAL 1927

1927. aasta kontekstis leiavad baltisakslased esmakordset mainimist iseseisvumispäeva-järgsel ajal – 28. veebruaril. 14. veebruaril peeti Estonia saalis eestlaste vabaduste kaotamise 700 aastapäeva mälestusõhtut. Üritusel esines kõnega ka Johan Laidoner, mille sisu on kajastatud Päevalehe 27. veebruari numbris.⁹⁶ Karikatuuris pilgatakse kogu antud ürituse olemust ning peegeldatakse selle absurdust.

⁹⁵ *Balti parunid oma endiseid eesõigusi tagasi nõutamas* – Päevaleht, nr. 142. 30. mai 1926, lk. 2; Vt. ka Made, Vahur. (2000). *Külalisena maailmapoliitikas. Eesti ja Rahvasteliit 1919-1946*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

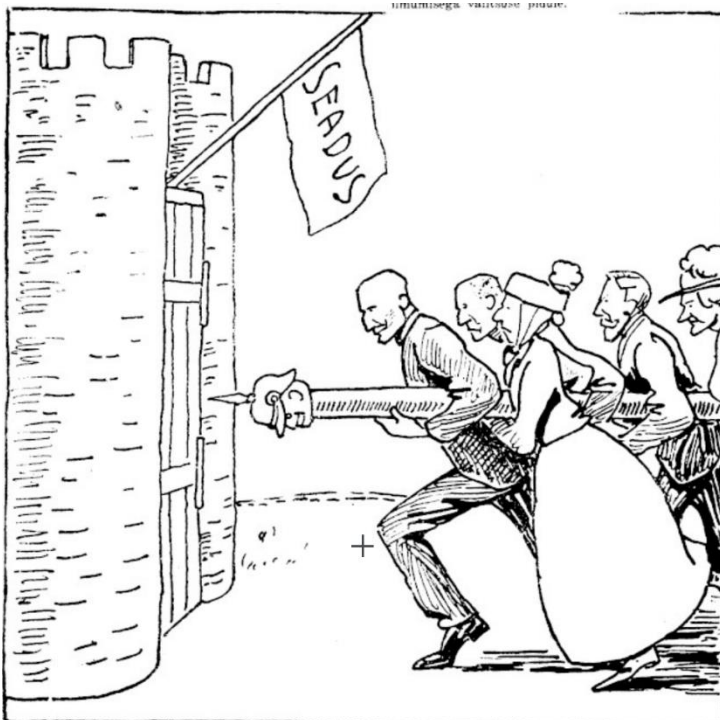
⁹⁶ *Veel 700 aastast* – Päevaleht, nr. 67. 27. veebruar 1927, lk. 6.

700 aasta mälestuspidustused.

„Imelik – seda kui loppida saime, mälestavad 700 aasta järele, aga kus 7 aasta eest kloppi andsime, nagu Võnnu ja Riia all, selle kingivad lätlastele juubeldamiseks. Kratt, 28.02.1927.

7. märtsi numbris kerkib taas esile Tallinna Toomkiriku probleem seoses ülevõtmisega saksa koguduselt. Karikatuuri allkirjas seisab järgnev tekst: „*Saksa saadik demonstreeris Toomkiriku pärast mitte-ilmumisega valitsuse pidule.*“ Nähtavasti oli baltisaksa kogukond käesolevast situatsioonist samuti väga häiritud ning nende suhtumist on peegeldatud ka karikatuurina, kus neid kujutatakse protesteerimas seaduse vastu.⁹⁷

Aadel jookseb tormi. „Kuigi see midagi ei aita – armastusväärne temast, et end demonstratsiooniks laseb nii kergesti kasutada. Kratt, 07.03.1927.

⁹⁷ Vt. ka *Tõrkjas Toomkirik* – Päevaleht, nr. 217. 12. august 1927, lk. 3.

4. juulil on kajastamist leidnud baltisakslaste apellatsiooni läbikukkumine Rahvasteliidu juures. Baltisakslaste visualiseerimisel on karikatuuris kasutatud „varese“ kujundit.⁹⁸ Selle kujundiga on baltisakslane paigutatud kaebaja rolli. Samasugust motiivi on kasutatud ka 28. detsembril 1925 ilmunud numbris.⁹⁹

Balti vares. Parunite kaebus Rahvasteliidus jäeti tähele panemata. Kratt, 04.07.1927.

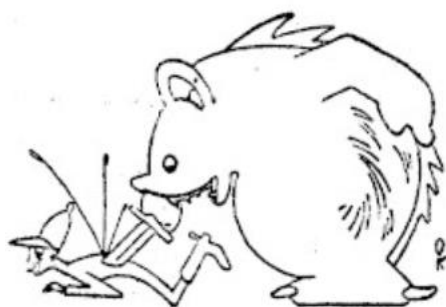
Viimased baltisakslasi kajastavad karikatuurid 1927. aastal ilmusid 20. novembri numbris. Tegu on pildiseeriaga, mis illustreerivad pilkelugu, milles reflekteeritakse baltisakslasi läbi nende seatud kuvandite eestlaste aadressil. Antud konteksti taust seisneb taaskord baltisakslaste rahulolematuses elu kohta Eestis.

Baltisakslaste loengute juures Eesti üle välismaadel. (1)
Eestlane – kultuurivaene koletis.

⁹⁸ Vt. ka *Saksa vähemusrahvaste kongressil Tallinnas* - Päevaleht, nr. 181. 7. juuli 1927, lk. 3.

⁹⁹ Vt. lk. 20.

(2) Eestlane riisub sakslastelt nende ajaloolisi õigusi.

(3) Eestlased õgivad sakslasi.

(4) Kuidas sakslasi Eestis piinatakse.

(5) Eestlased elatavad ennast ainult sakslastest.

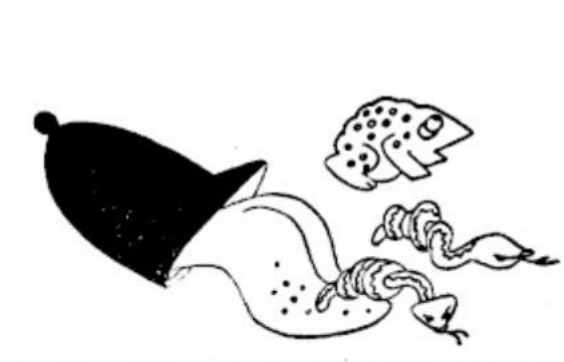

(6) Eestlaste pojad tarvitavad ülikoolis sakslaste pealuid jooginõudena.

(7) Hambaharjade asemel tarvitavad need koletised parunite uhkeid vurrusid.

(8) Praegune olukord Eestimaal.

(9) Mis sakslusest Eestimaal järele on jäänud.
Kratt, 20.11.1927.

2.4 KARIKatuurid AASTAL 1928

1928. aasta Krati numbrite kontekstis leiavad baltisakslased kajastamist aasta esimeses numbris, kus naljaloo illustreerimiseks on joonistatud karikatuur abielupaarist „kommuuna Vanjkast“ ja „Balti saksa tantast.“ Loos on neid kirjeldatud kui „lojaalseid kaasmaalasi“ ehk läbi ironilise vaatevinkli on nii baltisakslastele kui ka kommunistidele omistatud vaenlase kuvand.

Balti saksa tanta ja
kommuuna Vanjka
lasevad ennast
registreerida. Kratt,
02.01.1928.

12. märtsil ilmunud ajakirja Kratt number sisaldab järjekordset pilkelugu, mis on illustreeritud karikatuuridega. Följetoni pealkirjaks on „Ausambad kõigile, kes Eesti riigi loomises süüdi.“ Erinevate kujundite egiidi all on sinna lisatud ka baltisakslased. Mainitud on Landeswehri ja Balti parunit ning neile kõigile on lisatud veel spetsiifilised kirjeldused.

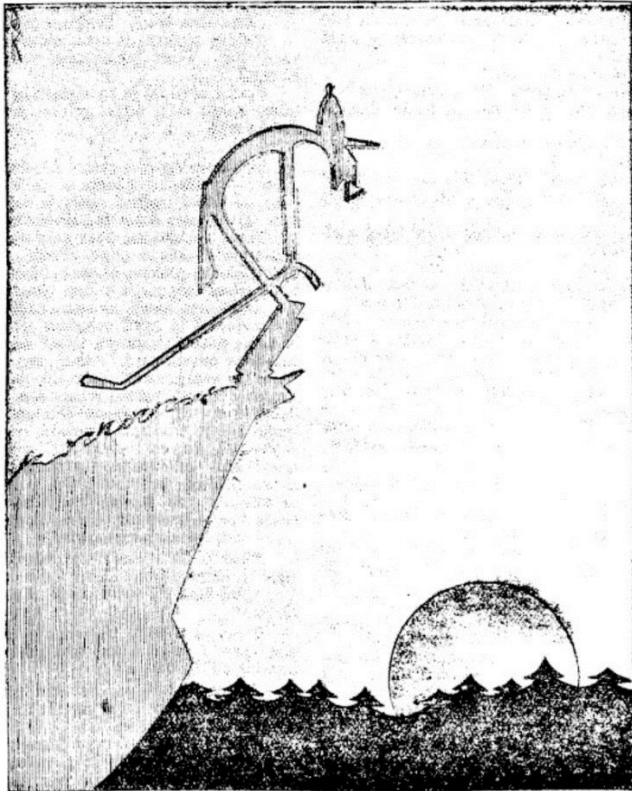

Balti parun. Palub sakslasi Eestisse suvitama tulla.

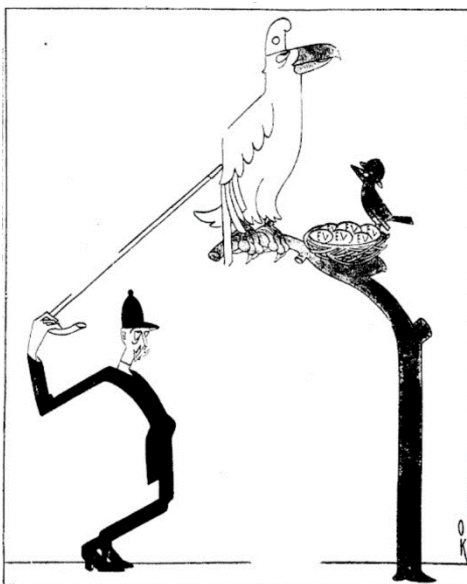
Landeswehr. Tahtis eestlasi eestlaste käest vabastada. Kratt, 12.03.1928

19. märtsil on baltisakslaseid kujutatud Krati esilehel. Sarkastiliselt vihjatud sellele, et hoolimata baltisakslaste soovidele mitte vastamisest Eestis, on neil veel lootus taotleda oma soove Berliini kaudu.

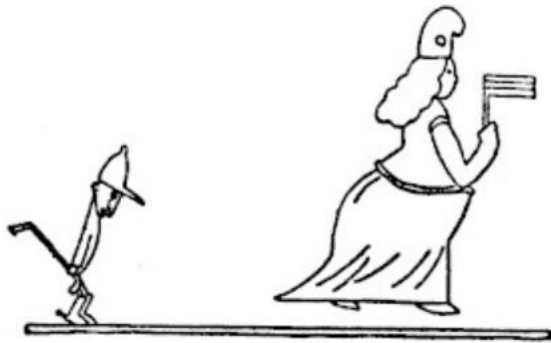
Vaga soov. Balti saksa vaim: „Nad kuulutavad mulle kadu, aga ma loodan, et minu loojenev päike Berliini kaudu siin veel tõuseb. Kratt, 19.03.1928.

Analoogselt eelneva karikatuuriga, leidub sarnast temaatikat ka 7. mail ilmunud numbris, kus ironiseeritakse baltisakslaste suhtumist Saksa riigi suhtes.

Saksa välispoliitika. Baltisaks: Kena loomake see Saksa vabariik! Ilusti laseb ennast juhtida naabri pesa kallale. Kratt, 07.05.1928.

31. detsembril ilmunud numbris on baltisakslastega seonduv probleem jäänud endiseks ning on seotud baltisakslaste apellatsioonidega Saksamaal.

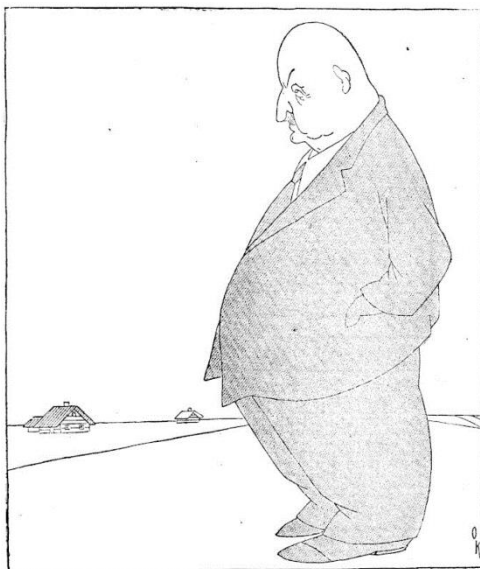

Krati ennustusi uueks aastaks. Saksamaa lööb Balti parunitest lahku ja hakkab iseseisvaks riigiks, kuna parunitel siin üksi tuleb pidada maadeahnitsemise sõda. Kratt, 31.12.1928.

2.5 KARIKatuurid aastal 1929

1929. aasta Krati numbrid on baltisakslaste kujutamise osas üsna kesised ning otseselt nende vihjavaid karikatuure on aastanumbri sees ainult kaks. Mõlemad näited jäävad aasta teise poolde.

Esimene mainimine leiab aset 19. augustil ning taaskord on karikatuuri aluseks saanud riigistatud mõisate kompenseerimise teema, mille küsimuses on nähtavasti baltisakslased taas kõnelema asunud. Pilkealuseks temaatikaks kujunes baltisaksa mõisnike sohilapsed.

Mõisate tasuküsimus. „Õieti ei tohiks ma mõisa võõrandamise üle palju nuriseda – see on jagatud ju kõik mu lastele.“ Kratt, 19.08.1929.

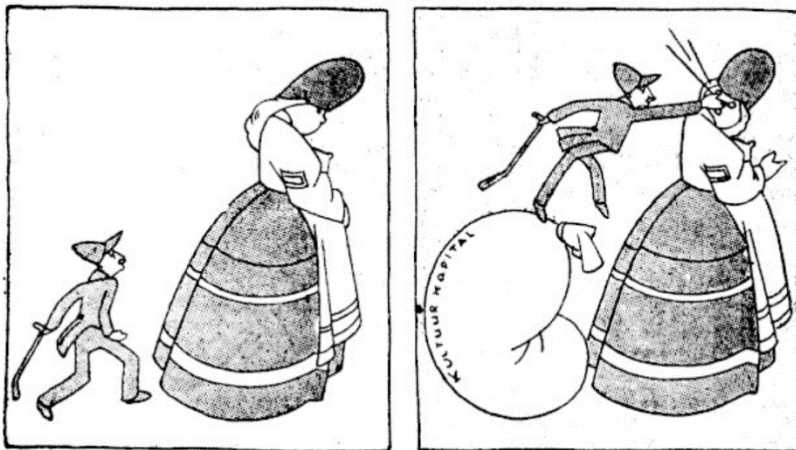
Järgmises, 23. septembril ilmunud numbris on baltisakslasi kujutavad motiivid sarnased

„**Kratt ilmareisil.**“ Saksamaa meeldib Kratile väga. Tuju rikuvad ainult endised Balti mõisnikud, kes Kratile tahavad sisse nõuda mõisate tasu. Kratt, 23.09.1929.

2.7 KARIKATUURID AASTAL 1931

16. märtsil ilmunud numbris sattus kriitika alla Kultuurkapitali tegevus. Nimelt oli käesoleva aasta alguses Kultuurkapitali toetusel valminud teos Werner Zoega von Manteuffelist ja tema tegevusest kirurgina Tartus.¹⁰⁰ Lätis reageeriti sellele küllaltki teravalt ning põhiküsimuseks kujunes see, et kas Eesti Kultuurkapitalil on kohane rahaliselt toetada teost, mille puhul on sisuliselt tegemist ühe baltisakslase biograafiaga. Seos Lätiga seisneb selles, et Läti ajakirjanduses ilmus Ernst Brastinschi negatiivse alatooniga arvustus antud teose kohta.¹⁰¹ Läti vastus antud sündmusele põhjustas omakorda reaktsiooni ka Eesti ajakirjanduses: ajakirjas Kratt trükiti pilkav karikatuur.

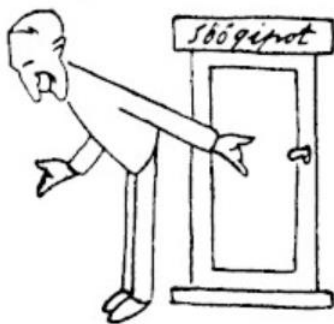
Kultuurkapital. Balti sakslane: „Kuidas ulatuks Eesti eidele kõrva pihta andma?“ „Soo, kultuurkapital lubab lahkesti siin mulle oma abi. Kratt, 16.03.1931.

¹⁰⁰ Vt. ka Von Kugelgen, Anna. (1931). *Werner Zoega von Manteuffel. Professor der Chirurgie in Dorpat 1857-1926. Ein Lebensbild in Briefen, Erinnerungen und Worten seiner Freunde und Schüler.* Reval.

¹⁰¹ *Eestivaenulikkus kultuurkapitali toetusel* – Postimees, nr. 66. 8. märts 1931, lk. 2.

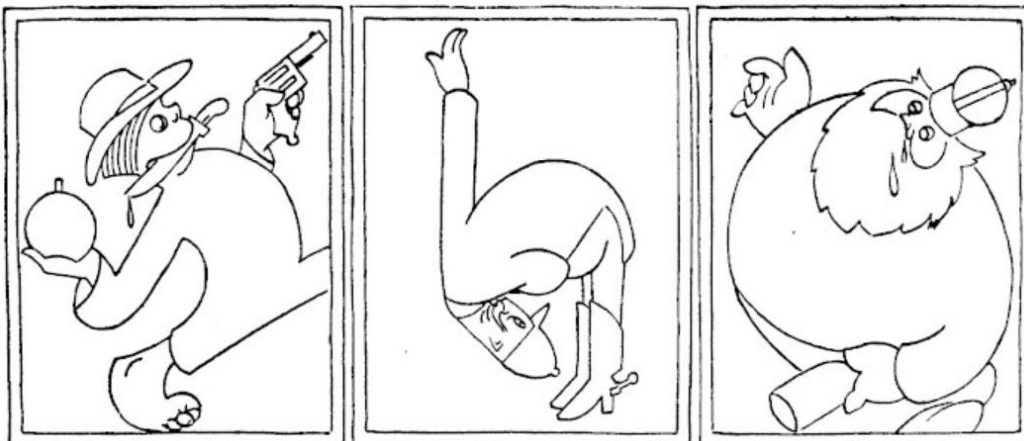
2.8 KARIKatuurid AASTAL 1932

1932. aastal mainitakse baltisakslasi esimest korda 11. juuli numbris, mille teisel leheküljel on karikatuuride sari pealkirjaga „Suvekiri Kuressaarest“. Kümneadas karikatuuris on kujutatud baltisakslasi kohalike toitlustusasutuste pidajatena, kes kutsuvad kõiki patisakse¹⁰² enda juurde einestama. Karikatuuril on märgata baltisakslaste muigavat ilmet, kuid samal ajal on täheldatav ka kirjavigadega silt ukse peal, mis viitab baltisakslaste halvale eesti keele oskusele.

Suvekiri Kuressaarest. Ka siinsed parunid on väga lahked inimesed ja paluvad iga patisaksa enda juurde lõunale. Kratt, 11.07.1932.

15. augusti numbris sisalduva karikatuuri kommentaari järgi on baltisakslased jätkanud Eesti blameerimist välismaal ning sellest lähtuvalt on Krati toimetus avaldanud karikatuuri pealkirjaga „Balti-Saksa maalikunst.“

Balti-Saksa maalikunst. Kui oli veel tsaar ja tema sandarmid, siis maalid parun eestlasest koleda mässaja, keda peab maha laskma või Siberisse saatma.

Sinna kõrva aga maalid enda truualamlises poosis vandumas Vene tsaarile igavest truudust.

Okupatsioonipäeval unustab ta aga truudusvande tsaarile ja annab Venemaast põlgava kujuse. Kratt, 15.08.1932.

¹⁰² Kõnek. suvitaja, EKI.

2.9 KARIKATUURID AASTAL 1933

1933. aastal hakkasid ilmuma esimesed Hitler ja baltisakslaste suhet kirjeldavad karikatuurid. Esimesena neist 6. märtsil kui Krati toimetus reflekteeris Päevalehes ilmunud artiklit selle kohta, kuidas mitmesajast inimesest koosnev baltisakslaste grupp võttis ette rongireisi Riist Tilsitisse, et osaleda Riigipäeva valimistel ja hääletada Hitleri poolt.¹⁰³ Karikatuuris on kujutatud esmakordselt baltisakslaseid sisaldavate karikatuuride kontekstis ka Hitleri-tervitust.

Balti sakslus Hitleri jälgedes. „Heil Hitler! Loodame, et neis jälgedes kõndides ringreisiga kord Baltimaale jõuame. Kratt, 6.03.1933.

Järgnevas karikatuuris on pilgatud baltisakslasi ja nende üleolekutunnet eestlaste ees. Käesolev karikatuur on situatsiooni kirjeldatult baltisakslaste seisukohalt, samal ajal siiski pilgates neid.

Marurahvuslus. „Eestlased on muutunud marurahvuslasteks – ei võta meie ees mütsi maha ega tee sest väljagi, et Balti saksad on „über alles...“ Kratt, 01.05.1933.

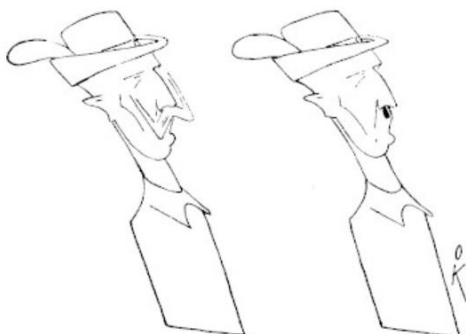
¹⁰³ *Balti sakslased erarongiga Hitlerit valima* - Päevaleht, nr. 64. 6. märts 1933, lk. 1.

4. detsembril ilmunud numbri esikaanel on Otto Krusteni karikatuur, milles on kujutatud baltisakslaste positiivset meelestatust vabadussõjalaste esitatud uue põhiseaduse heakskiitmise suhtes.

Paruni ootus. „Küll on tore, kui vabadussõjalane kõik 415.000 häält sisse pumpab.“ Kratt, 4.12.1933.

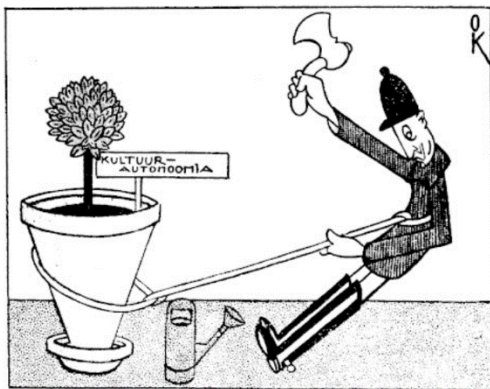
Sama numbri järgneval lehel on kujutatud „tasalülitatud“ baltisakslast, kellele on joonistatud Hitleri-stiilis vuntsid. Sellise sümboliga on edasi antud natsionaalsotsialistide ja baltisakslaste võrdsustamist.

Tasalülitatud Balti parun.
Kratt, 04.12.1933.

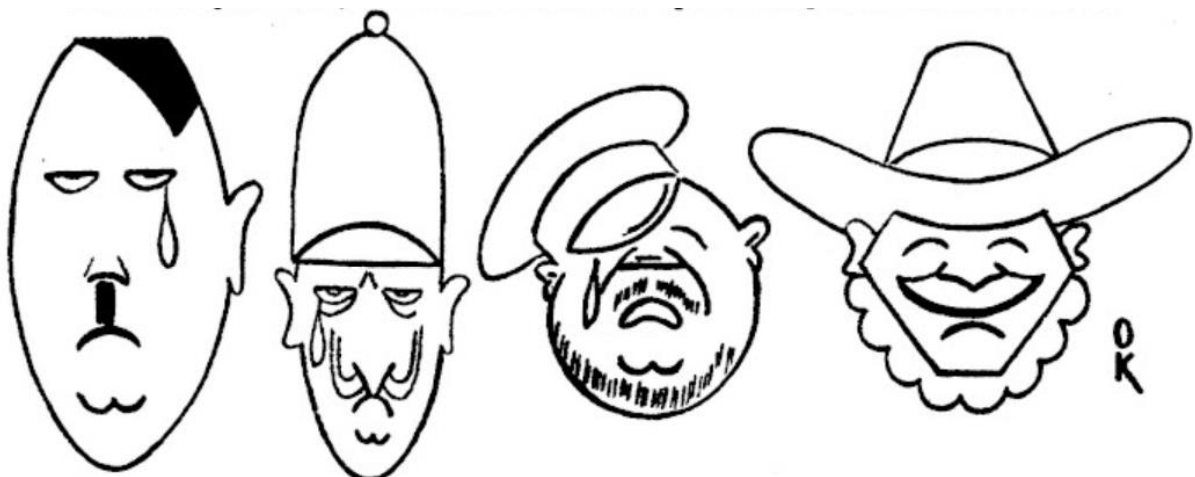
2.10 KARIKATUURID AASTAL 1934

1934. aasta alguses kerkisid taas päevakorrale natsionaalsotsialismiga seotud ideed. Saksamaal tegutsenud natsionaalsotsialistid nõudsid Versailles' süsteemi kaotamist. Samad ideed levisid ka Eesti Vabariigis natsionaalsotsialismi-meelsete baltisakslaste seas. „Oksa saagimise“ fenomen on antud karikatuuri puhul seotud asjaoluga, et eelmainitud ideede pooldajad, sealhulgas baltisakslased, ei teadvustanud endale seda, et kogu valitsev maailmakord põhines just nimelt Versailles' süsteemil.¹⁰⁴

Balti sakslaste Versailles'i ahelad.
„Maha ahelad, mis mind selle neetud Versailles'i värgi küljes hoiavad!“ Kratt, 12.02.1934.

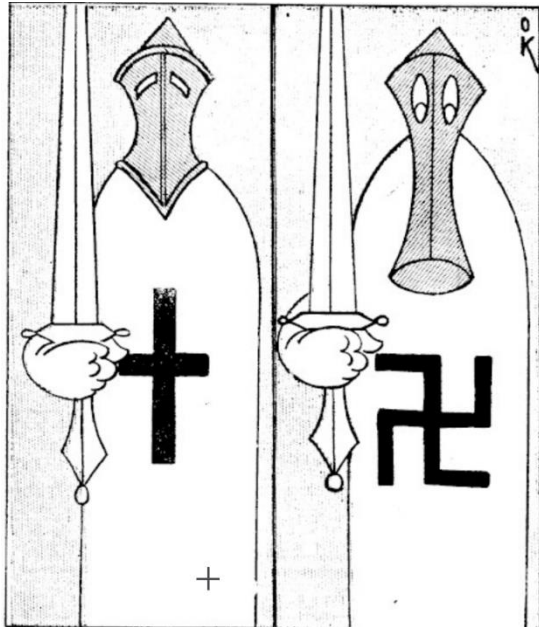
26. märtsiks oli Eesti Vabariigis kehtestatud üleriiklik kaitseseisukord ning vabadussõjalaste liikumine keelustati. Toimunud muutustest kõneleb eelmainitud kuupäeval avaldatud karikatuurid, milles kujutatakse vabadussõjalaste tegevuste keelustamisest puudutatud osapooli.

Kes nurjunud „rahvaliidumise pärast pisaraid valavad. Nats, balti parun, kommunist ja eestlasest taat. Kui need härrad pisaraid valavad, siis on Eesti taadil küll põhjust olla rõõmus ja naerda. Kratt, 26.03.1934.

¹⁰⁴ Vt. *Nõutakse vähemuste kultuurautonomia revideerimist* – Päevaleht, nr. 61. 3. märts 1934, lk. 3.

7. mail avaldatud karikatuuris on baltisakslased võrdsustatud natsionaalsotsialistidega, võrdlevateks piltideks on toodud ristirüütel aastal 1200 ja aastal 1934. Esimese näite puhul kandis rüütel rüü peal harilikku risti, teise puhul aga haakristi. Rüütli kiiver oli asendunud gaasimaskiga. Analoogne kuvand on omistatud baltisakslastele ka 23. septembril ilmunud numbris, milles on kujutatud baltisakslaste soovi juurutada Eesti Vabariiki natsionaalsotsialistlik ideoloogia.

Aastal 1200

Aastal 1934

Saksa ristirüütlid Baltimaad vallutamas.
Kratt, 07.05.1934.

Meie sakslus. Kui meid ei lasta nende juurtega Eesti riiklusesse „metsa istutada“, siis teisiti meie ei tahagi. Kratt, 23.09.1934.

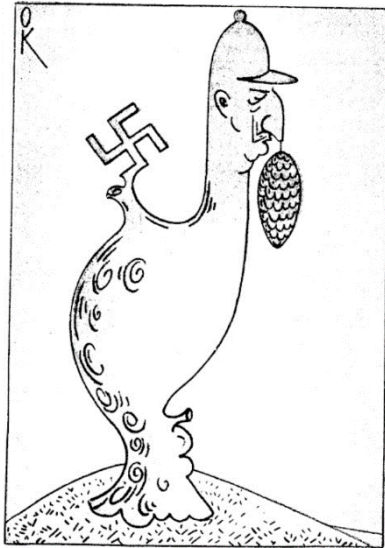
1. juulil on võidupüha-järgses kontekstis¹⁰⁵ avaldatud karikatuur, milles naeruvääristatakse baltisakslaste kaotust Võnnu lahingus.

Tugev löök. „Löök Võnnu all oli nii tugev, et ta praegugi ei ole sellest toibunud.“
Kratt, 01.07.1934.

¹⁰⁵ Pühitsegem Võidupüha – Tallinna Post, nr. 25. 22. juuni 1934, lk. 3.

Oktoobris 1934 loodi Eesti-Saksa Rahvameelne Koondis, mille eesmärgiks oli suhete parandamine eestlastega.¹⁰⁶ Sama organisatsiooni loomist on naeruvääristatud ajakirja Kratt 28. oktoobri numbris, kus Otto Krusteni karikatuurilt on tõlgendatav teatud skeptilisus selle organisatsiooni motiivide suhtes.

Eesti sakslaste rahvusmeelne koondis. Huvitav, kas käbi kukub kännust kaugemale? Kratt, 28.10.1934.

2.11 KARIKATUURID AASTAL 1935

Esimese karikatuur baltisakslaste kohta ilmus 7. aprillil. Käesolevas karikatuuris on tähelepanu all „paganlus“ Saksamaal, mille puhul on ilmselt tegemist pastorite ja kirikuametnike vangistamisega ja koonduslaagritesse saatmisega Saksamaal.¹⁰⁷ Pilkealuseks on baltisakslased, kellele on omistatud vastutus Eesti-alade ristiusustamise eest.

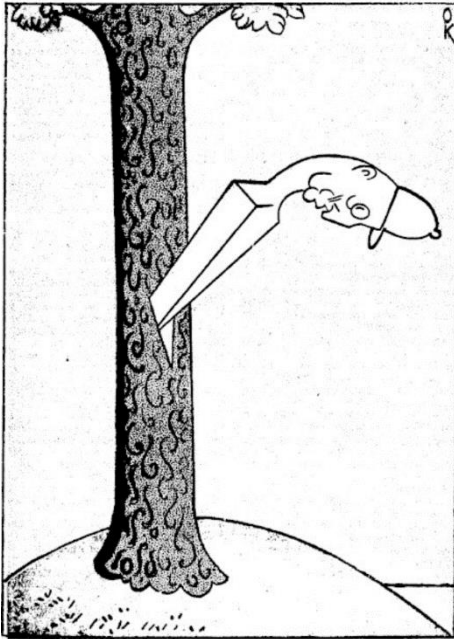

Paganlus Saksamaal. Baltlane: „Omal ajal löime siin endale seisukorra ristiusuga, nüüd peaks Hitler meid paganlusega päästma!“ Kratt, 07.04.1935.

¹⁰⁶ Laurits, Kaido (2005). *Saksa kulturomavalitsus ja vähemusrahvus Eesti Vabariigis 1918/1925-1940*. Magistritöö. Tartu Ülikool, lk. 77.

¹⁰⁷ Vt. *Saksamaal lakkab paganlus* – Päevaleht, nr. 116, 28. aprill 1935, lk. 116.

1935. aasta 14. juuli number sisaldab karikatuuri, milles konstateeritakse, et baltisakslastel ei õnnestu integreeruda eestlaste sekka. Seejuures on baltisakslast kujutatud puuksana, mis kasvab Eesti riikluse tüvest.

Eesti riiklus ja Eesti sakslased. See võsu ei kasva kunagi Eesti riikluse puusse, vaid lõhub seda talvana. Kratt, 14.07.1935.

2.12 KARIKATUURID AASTAL 1936

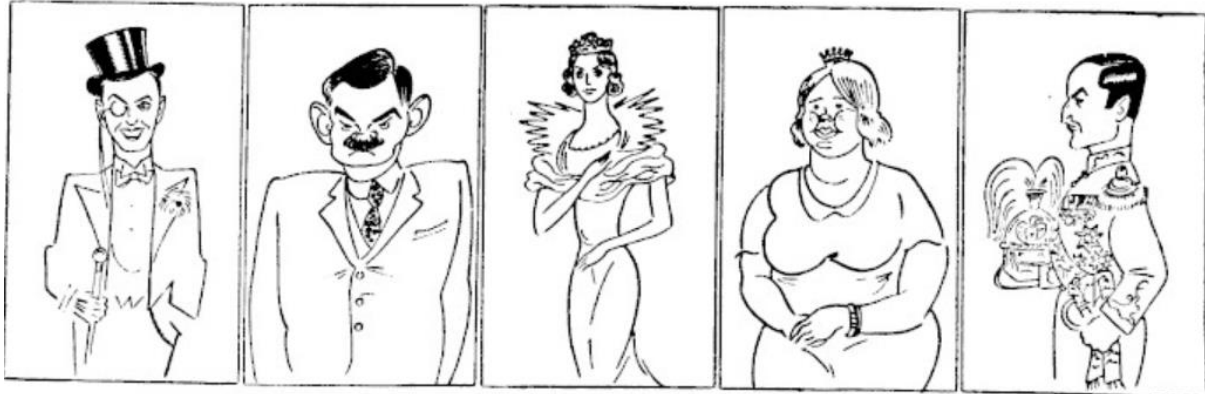
Esimene baltisakslastega seotud karikatuur ilmub 4. aprillil. Antud pilkepildil on kujutatud eestlasest meesterahvast jälgimas Saksa sõdurite marsiharjutusi. Meesterahvas nimetab neid sõdureid „landesvääri-võsudeks.“ Nähtavasti on tegu sakslaste ja baltisakslaste samastamisega.

„Ein, zwei, drei – heil!“ Taat: Ets kae – oma silme all võrsub lopsakas landesvääri võsu!“
Kratt, 05.04.1936.

6. septembri numbris on naeruväärastatud baltisakslaste välimusi – paralleelid on toodud „fassaadi“ ja „sisemuse“ vahel.

Siniverelised laval ja tõelikkuses. Kratt,
06.09.1936

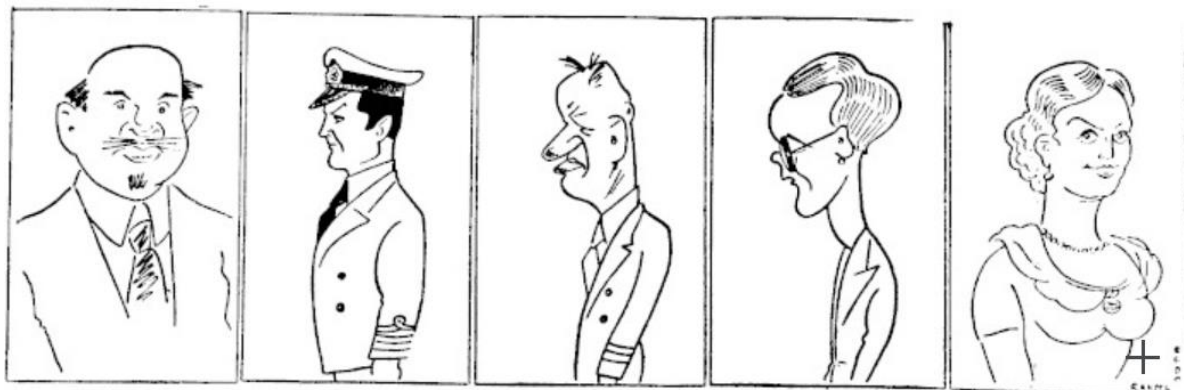
Lava- krahv ja

tõeline krahv.

Printsess operetis ja

õige printsess.

Vürst laval

ja tõelikkuses.

Unistuste prints laval ja

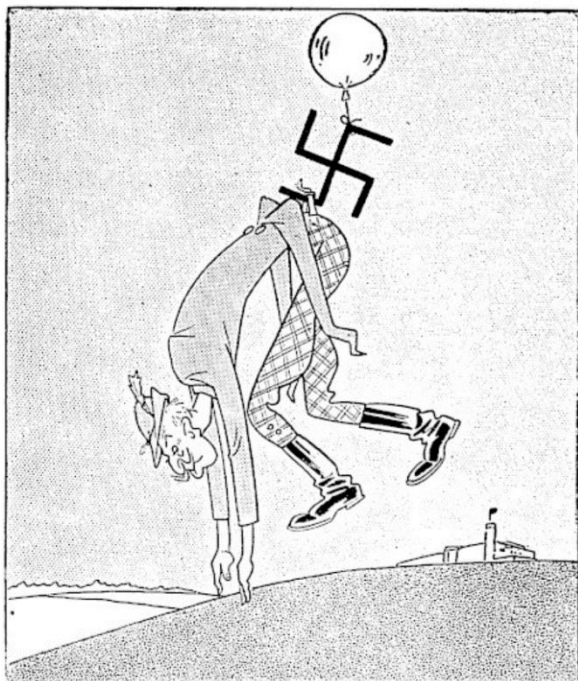
ehtne prints.

Hertsoginna ja

ja tema tootüdruk laval, aga nende osad on vahetatud.

2.13 KARIKATUURID AASTAL 1937

Eelmiste aastatega sarnaselt on ka 1937. aasta baltisakslasi naeruväärastavate pilkepiltide aspektist küllaltki defitsiitne. Aasta jooksul ilmus ainult üks karikatuur: 5. detsembri karikatuuris on õhupalli külge paigaldatud haakrist, mis omakorda tõmbab baltisakslast õhku. Ilmselt on tegemist natsionaalsotsialismi ideede levikuga baltisakslaste seas.

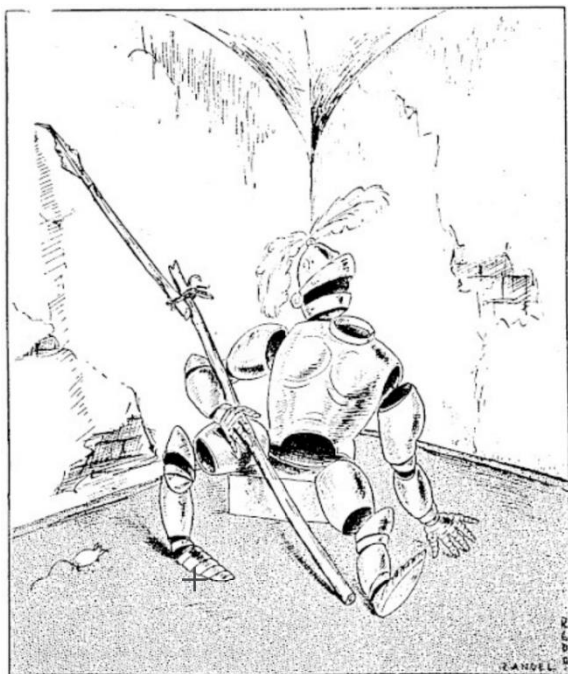

Balti-Saksa seisukoht. „Meie pole end sugugi „eraldanud sellest maast ja rahvast.“ Kratt, 05.12.1937.

2.15 KARIKATUURID AASTAL 1939

Võrreldes möödunud aastatega, leidub 1939. aasta ajakirja Kratt numbrites mõnevõrra rohkem karikatuure baltisakslaste kohta. Esimesed viited algavad 22. oktoobrist, samal ajal kui oli käimas baltisakslaste ümberasumine Saksamaale - *Umsiedlung*.¹⁰⁸ Oma olemuselt on käesolevad karikatuurid iseloomult negatiivsed. Karikaturistid on lisaks baltisakslaste naeruvääristamisele pööranud tähelepanu ka lahkuvatele kadakasakslastele.

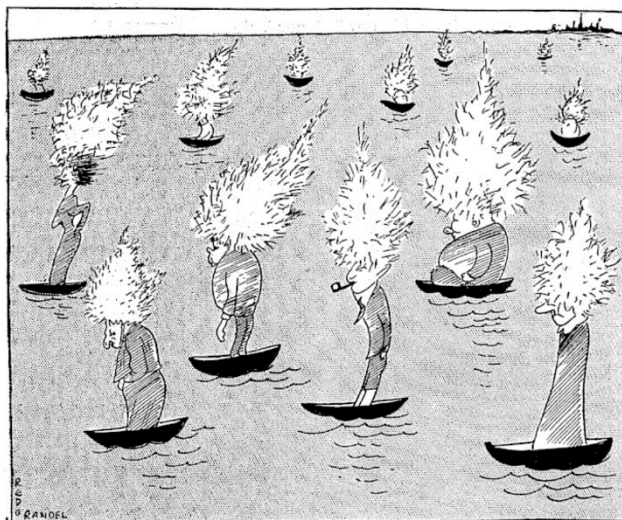
¹⁰⁸ Vt. ka Sakslaste ümberasustamise kokkuleppe-protokoll kirjutati alla – Päevaleht, nr. 282. 16. oktoober 1939, lk. 1.

Kurvakuju rüütel. Kõik, mis veel jäi järele 700. aasta kuulsusrikkast seiklusest! Kratt, 22.10.1939.

Lahkunud sõbrad. „Pühakiri ütleb: ära ehita oma koda liiva peale! – Nüüd ongi need kõige truimad poolehoidjad meid maha jätnud.“ Kratt, 29.10.1939.

Kadakad. Meie uus eksportartikkel. Kratt, 05.11.1939.

Kadakate rookimisel. „Vähenenud neid nüüd on, kuid – tubliks hoogtööks jätkuks veel küllalt!“ Kratt, 12.11.1939.

3. KARIKATUURIDE ANALÜÜS

3.1 ALLIKMATERJAL JA KUVANDI DÜNAAMIKA

Uurimistöö käigus töötati läbi ajakirja Kratt 768 numbrit, mis ilmusid aastatel 1925-1940. Selle perioodi jooksul trükiti 40 karikatuuri, mis sisaldasid erineva karakteristikaga viiteid baltisakslaste kohta. Uuritava allikmaterjali põhjal on tuvastatav baltisakslastele viitavate karikatuuride arvu vähenemine ajas ning nende esinemine kindlate sotsiaalsete protsesside alusel.

Teemad, mille taustal esines kõige rohkem karikatuure, olid seotud kas maareformi käigus võõrandatud maade rahalise kompenseerimisega ning sellele järgnenud kaebustega või natsionaalsotsialismi levikuga baltisakslaste seas Eesti Vabariigis. Sageduselt järgmine sündmus oli baltisakslaste ümberasumine 1939. aasta sügisel. Teistes karikatuurides oli pilgatud üksikuid nähtuseid.

1925. aastal ilmus neli karikatuuri, millest kahe puhul on täheldatav Otto Krusteni autorlus. Järgmisel aastal aktiveerusid baltisakslaste apellatsioonid võõrandatud maade kompenseerimise teemal ning ilmus sarnaselt eelmise aastaga samuti neli karikatuuri. Autor on tuvastatav ainult ühel ja selleks on Otto Krusten. 1927. aastal ilmus neli karikatuuri ning autori signatuure ei tuvastatud. 1928. aastal ilmus mõnevõrra rohkem karikatuure – seitse tükki, millest Krusten karikeeris kolm tükki. Järgnevatel aastatel vähenesid karikatuuride arvud ajakirja numbrites – 1929. aastal ilmus kaks, millest ühe puhul on tuvastatav Otto Krusteni allkiri. 1930. aasta puhul ei tuvastatud mitte ühtegi baltisakslastele viitavat karikatuuri. 1931. ilmus üks Krusteni sulest valminud karikatuur. 1932. aastal ilmus 2 karikatuuri, millest ühe autorlus kuulub Krustenile. Alates 1933. aastast on täheldatav ka Felix-Karl Randeli kaastöö ajakirjas Kratt: samal aastal ilmus tema esimene karikatuur baltisakslaste temaatikal. Kokku ilmus kolm karikatuuri, millest ühel puudus autori signatuur ning teiste autorlus kuulub vastavalt Randelile ja Krustenile. 1934. aastal trükiti kuus baltisakslastele viitavat karikatuuri: kõigi puhul on autorlus tuvastatav Otto Krusteni signatuuri järgi. Samast aastast algas ka poliitiliste olude tõttu baltisakslaste ja natsionaalsotsialistide samastamine. 1935. aastast leidub kaks Krusteni sulest valminud karikatuuri. Alates 1936. aastast pole Otto Krusteni kaastöö karikatuuride loomisel täheldatav ning edaspidiselt hakkas figureerima Felix-Karl Randel, kes oli ka samal aastal ilmunud kahe karikatuuri autoriks. 1937. aastal ilmus üks karikatuur, mille

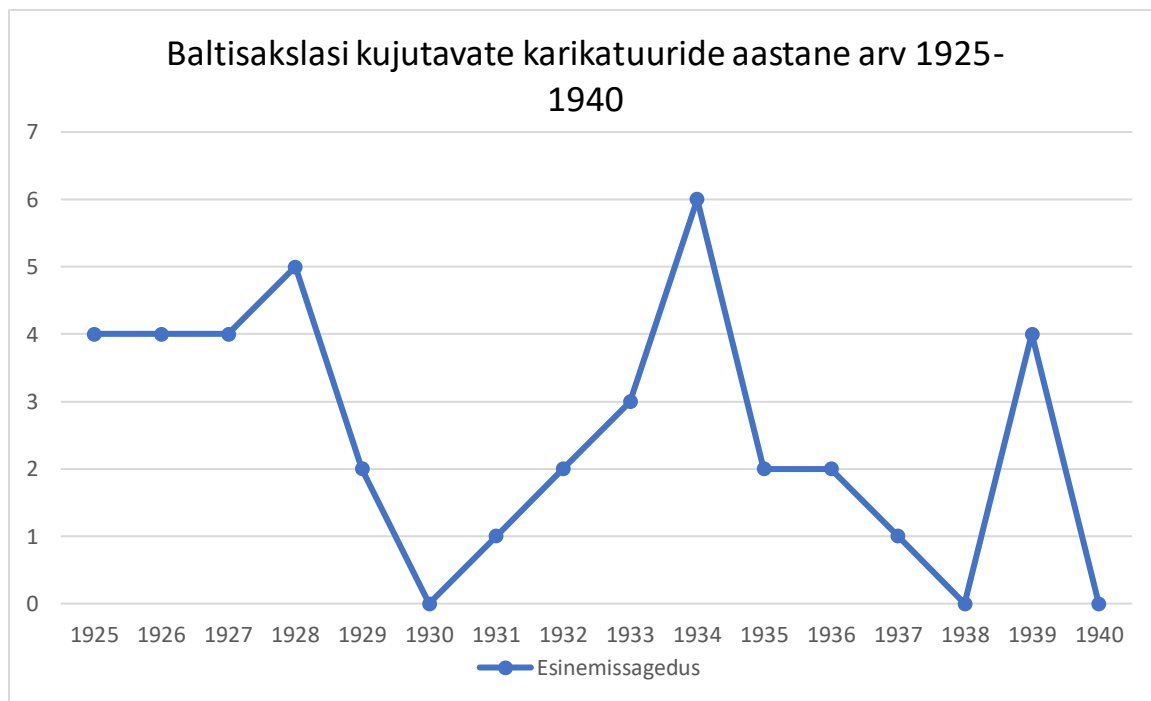
autorlus ei tuvastatav. Järgmisel aastal puudusid teemakohased karikatuurid. 1939. aastast pärinevad kolm Randeli karikatuuri ning 1940. aastast puuduvad baltisakslaseid kajastavad karikatuurid.

Baltisakslastele viitavate karikatuuride esinemissageduse ehk ajalise dünaamika kirjeldamiseks ajakirjas Kratt on järgmisele leheküljele lisatud diagramm. Käesolevas diagrammis on välja toodud esinemissagedused aastatel 1925-1940. Kõige rohkem ilmus karikatuure 1920. aastatel ja 1930. aastate keskpaigas. Sellise dünaamika põhjuseks on aset leidnud poliitilised ja ühiskondlikud arengud.

Ajakirjas Kratt ilmunud karikatuuride esinemissageduse tõusu 1920. aastate teisel poolel võib seostada 1919. aasta maaseadusega võõrandatud maade rahalise kompenseerimise seaduse välja andmisega 1925. aastal ning sellega kaasas käinud poleemika ajakirjanduses. Erinevate ringkondade seisukohad antud kontekstis varieerusid. See andis omakorda tõe karikatuuride ilmumisele ja esinemissageduse suurenemisele. Teiseks põhjuseks oli paralleelselt aset leidnud vähemusrahvuste kulturomavalitsuse seaduse väljakuulutamise, mille järgi moodustati omakorda Saksa kulturomavalitsus. Karikatuurides ja perioodikaväljaannetes leiduva sisu põhjal ei olnud baltisakslased siiski Eesti Vabariigi tegevusega rahul ning kaebuseid edastati Rahvasteliidule, mis põhjustas omakorda reaktsiooni karikatuurides ja ajalehtedes.

Karikatuuride esinemissageduse tõus ajakirjas Kratt leidis aset 1933.-1934. aastal, mil seoses natsionaalsotsialismi tõusuga Saksamaal ja selle levimisega baltisakslaste kaudu Eestisse algas baltisakslaste samastamine natsionaalsotsialistidega. Eelmainitu illustreerimiseks võib näitena tuua haakristi või Hitleri-vuntside lisamine baltisakslasi kujutavate karikatuuridele.

Viimased karikatuurid, mille aastane esinemissagedus ületas sellele eelnenud aastate omi, ilmusid 1939. aastal sügisel, mil toimus baltisakslaste ümberasumine Saksamaale.

Joonis 1. Baltisakslaseid kujutavate karikatuuride esinemissagedus 1925-1940.

3.2 BALTISAKSLASTE KUVAND

Töös kasutatud karikatuuridest lähtudes võib väita, et baltisakslaste kujutamise puhul saab kõneleda ühest kindlast piltidel esinevast elemendist, mida võib pidada iseloomulikuks omaduseks baltisakslaste puhul. Selleks on vuntsid, mille kujutamist võib täheldada kahekümne karikatuuri puhul. Peale vuntside esinemise on baltisakslasi kujutatud pikkade ja kõhnadena. Riietuse seisukohast võib täheldada ratsuri-stiilis saapaid ja mütsi.

Kahel korral on baltisakslasi kujutatud kui raudrüüs rüütleid, mis viitab keskaja pärandile. Ühel korral on baltisakslast kujutatud ülekaalulisena, kuid üldise kuvandi loomisel ühekordse mainimise järgi üldistusi teha ei saa. Baltisakslaseid on kahel korral kujutatud ka varestena. Konteksti avades selgus, et kujundid „vares“ ja „kraaksumine“ viitasid baltisakslaste appellatsioonidele Rahvasteliidule ja kaebekirjadele välismaisele ajakirjandusele, milles väljendati rahulolematust Eesti Vabariigiga.¹⁰⁹ Baltisakslaste kaebuste karikeerimisel võib täheldada võrdlemisi tugevat sarkastilisust – karikaturist on paigutanud ennast baltisakslase

¹⁰⁹ Vt. lk. 20,28.

positsioonile ning selle kaudu esitanud omapoolse nägemuse ülekohtust, mis tema silmis näib silmakirjalik ja otstarbetu. 1920. aastate teises pooles, kui Rahvasteliidu juurde läkitatud kaebused läbi kukkusid, võis karikatuurides täheldada teatavat kahjurõõmu baltisakslaste kaotuse üle.

Ofer Zur on oma artiklis „The Love Of Hating: The Psychology Of Enmity“ esitanud kaheksast tasandist koosneva dehumaniseerimise teooria, milles iga järgnev kihistus omab eelmisest suuremat ohutegurit.¹¹⁰ Baltisakslaseid kujutavate karikatuuride puhul on võimalik tuvastada esimest, neljandat ja seitsmendat tasandit, mis on vastavalt vaenlase kujutamine inimesena, loomana ja elutu objektina.¹¹¹ Üldjuhul oli baltisakslasi kujutatud inimestena. Mõnel korral võib siiski täheldada ka füüsilist moonutamist – kehapikkuse rõhutamine venitamise kaudu või ninade suurendamine. Baltisakslaseid kujutati ka loomadena: kahel korral on neid visualiseeritud varestena, mis leidis aset situatsioonides, mil baltisakslased esitasid kaebuseid Rahvasteliidule. Sellest lähtuvalt võib järeldada, et eestlased tundsid ennast baltisakslastest kõige rohkem ohustatuna just sellel hetkel, kui nad olid oma apellatsioonidega liikunud rahvusvahelisele areenile. Ofer Zuri kategoriseeringu seitsmendat tasandit on tuvastatud kahel korral kui baltisakslasi kujutati kas puuna või puuoksana.

Lisaks eelmainitud baltisakslaste kui rahvusrühma karikeerimisele võis karikatuuride puhul märgata ka üksikisikute kujutamist. Karl von Sieversit kujutaval karikatuuril leidub viiteid temast loodud kuvandi tekkeloo kohta, mille juurde ulatuvad 1905. revolutsiooni perioodi, mil ta tegutses karistussalkade juhina.¹¹²

Läbivaks motiiviks võib käsitletud karikatuuride puhul välja tuua rõhumise – uurimistöös kajastuvate karikatuuride puhul on täheldatav näiteks asjaolu, et baltisakslasi on kujutatud „moonakal seljas istumas.“ Samuti on mitmel korral kujutatud eestlasi kui koeri, keda baltisakslased rihma otsas hoiavad. Ilmselt on nende näidete puhul üritatud reflekteerida pärisorjuse-aegseid suhteid. Mitmel korral on sümbolina kasutatud ka ahelaid, kuid enamikel juhtudel paigutuvad nad 1920. aastate teisel poolel just „baltisakslaste aheldamise“ konteksti, mille taustaks võib pidada baltisakslaste rahvusvahelisi apellatsioonide oma huvide kaitsmisel Eestis. Sama temaatika taustal esinevad ka mitmed karikatuurid, milles on kujutatud baltisakslaste-poolset arusaama ironilisest aspektist. Näitena võib tuua pilkepildi, milles on kujutatud raudrüüd kandvat baltisakslast Rahvasteliidu juures oma apellatsioone esitamas,

¹¹⁰ Zur, Ofer. (1991). The love of hating: The psychology of Enmity. *History of European Ideas*, 13(4), lk. 345-369.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Vt. lk. 19-20.

milles baltisakslane hoiab käes ahelaid. See sümboliseerib baltisakslaste soovi taastada pärisorjus.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö „Baltisakslaste kuvand ajakirja Kratt näitel aastatel 1925-1940“ eesmärgiks oli välja selgitada baltisakslaste kuvandi olemus ning selle muutumine kogu ajakirja ilmumise perioodil. Analüüsis on kasutatud muuhulgas ka kaasajal ilmunud perioodikaväljaandeid, et paremini mõista ajaloolist konteksti. Laiem ajalooline taust karikatuuride kontekstis baseerub vastavat perioodi käsitlevale ajalookirjandusele. Uuritava materjali analüüsimine on baseerunud Olavi K. Fälti kuvandi analüüsi põhimõttel.

Uurimistöö tulemusena selgunud kuvandiga seotud motiivide ja sümbolite taust ning tekkelugu vääriks omaette uurimistööd. Enamik kuvandi kujunemisega seotud motiive on seotud eestlaste rõhumisega baltisakslaste poolt. Korduv kujund baltisakslaste karikeerimisel on 700-aastase orjapõlve temaatika, mida on karikatuurides väljendatud erinevatel viisidel. Ajaloolise mälu illustreerimiseks on mitmel korral karikeeritud baltisakslast raudrüüs, mis kõneleb keskaegsest pärandist ning põlvkonniti edasiantud ajaloolise mälu traditsioonist. Karikatuurid on oma olemuselt negatiivsed, ironiseerivad ning täheldatav on ka kahjurõõm baltisakslaste kaotuste üle perioodil, mil viimased olid Eesti Vabariigi iseseisvumisel sunnitud integreeruma ühiskonda, mis ei vastanud nende isiklikele põhimõtetele, harjumustele ega kultuurilistele traditsioonidele.

Lisaks karikatuuride analüüsile võib ka ajalookirjanduse põhjal järeldada, et baltisakslaste kuvand ühiskonnas oli negatiivne – iseseisvuse saabudes tunnetati võimalust vabadust realiseerida ning baltisakslaste senine positsioon oli sellele ilmselgeks takistuseks. Vastavalt sellele rakendati nende seniste privileegide kaotamiseks vastavad seadused, mis on vaadeldavad Riigi Teatajas.

Karikatuurides peegeldatud kuvandid leidsid kinnitust ka konteksti avamisel abiks olnud perioodika näidetel. Ajakirjas Kratt trükitud karikatuuride näol oli tegemist refleksiooniga ühiskonna probleemidele ja riigis toimunud sündmustele, mida kaasaegsed perioodikaväljaanded vahendasid.

Baltisakslaste kuvand ajakirja Kratt näitel on üldjuhul negatiivne – kõik 40 karikatuuri, mis ilmusid ajaperioodil 1925-1940, olid häälestatud negatiivselt ning olid ironiseerivad. Positiivset

karakteristikat omavad karikatuurid puudusid. Pärast 1918. aastat ei olnud baltisakslastel eestlaste suhtes enam õiguslikus mõttes ülekaalu. Kuigi konkreetset ohtu ei tunnetatud, siis mitmesaja aasta vältel toimunud rõhumine oli jätnud kollektiivsesse teadvusesse teatava jälje, mida oli alates Eesti Vabariigi iseseisvumisest ja baltisakslaste privileegide kaotamisest võimalik tagajärgedeta väljendada.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Allikad

Ajakiri Kratt 1925-1940

Riigi Teataja 1918-1926

Kirjandus

Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. (2018). *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus. Teadmussotsioloogiline uurimus.* Tartu: Ilmamaa.

Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. (2005). Toim. Sulev Vahre. Tartu, Ilmamaa.

Eicher, Veronique; Pratto, Felicia; Wilhelm, Peter. (2013). *Value differentiation between enemies and allies: Value projection in national images.* *Political Psychology*, 34(1), 127-144.
Kättesaadav: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00930.x>

Fornari, Franco. (1975). *The Psychoanalysis of War.* New York: Anchor Press.

Hiiemaa, Karin. (2006). *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Keen, Sam. (1991). *Faces of the enemy: Reflections of the hostile imagination.* San Francisco: Harper & Row

Kivimäe, Sirje. (2000). *Ümberasumise korraldus. – Umsiedlung 60. Baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist.* 24. novembril 1999 Tallinna Linnaarhiivis toimunud konverentsi ettekanded. Tallinn: Tallinna Linnaarhiivi kirjastus

Kruus, Oskar. (2006). *Karl August Hindrey. Elukäik ja looming.* Tallinn: Eesti Raamat.

Kurvits, Roosmari; Hennoste, Tiit. (2019). *101 Eesti ajakirjanduspala.* Tallinn: Varrak.

- Kurvits, Roosmarii; Pallas, Anu.** (2014). *Brendekenist Peeglini*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda
- Laar, Mart.** (2021). *Hoia Ronk. Ühe konservatiivi elukaar*. Tallinn: Varrak.
- Laurits, Kaido.** (2008). *Saksa kulturomavalitsus Eesti Vabariigis 1925-1940: Monograafia ja allikad*. Tallinn: Rahvusarhiiv.
- Levinas, Emmanuel.** (2008). *Time and the Other*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Liivik, Olev.** (2011). *Baltisakslaste ümberasumine Eestist 1939. aasta: ümberasujate lahkumise motiivid*. – *Acta Historica Tallinensia*, nr. 17.
- Loit, Aleksander.** (2006). *Baltisaksa rüütelkondade seisukohad ja tegevus Eesti iseseisvumisel 1918-1920*. Tuna, 4.
- Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. (2002). Ed. **Alenius, Kari; Fält, Olavi K.; Seija, Jalagin**. Oulu: Oulu University Press.
- Medijainen, Eero.** (1998). *Maailm prowintsiõnu peeglis: rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918-1940*. Tartu: Kleio.
- Oppenheimer, Louis.** (2006). *The development of enemy images: A theoretical contribution*. *Peace and conflict*, 12(3), 269-292. Kättesaadav: https://doi.org/10.1207/s15327949pac1203_4
- Rieber, Robert W.; Kelly, Robert J.** (1991). *Substance and shadow: Images of the enemy*. *The psychology of war and peace: The image of the enemy*. Ed. R.W. Rieber. London, New York: Plenum Press, pp. 3–39. Kättesaadav: https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0747-9_1
- Ruutsoo, Rein.** (1993). *Rahvusvähemused Eesti Vabariigis. Vähemusrahvuse kultuurielu Eesti Vabariigis 1918-1940. Dokumente ja materjale*. Toim. Matsulevitš, Anni. Eesti Riigiarhiiv. Tallinn: Olion.
- Särg, Alo.** (2018). *Baltisaksa aadel Eesti- ja Liivimaal*. Tallinn, Argo.
- Zur, Ofer.** (1991). *The Love of Hating: The Psychology of Enmity*. *History of European Ideas*, 13(4).
- Todorov, Tzvetan.** (2001). *Ameerika vallutamise. Teise probleem*. Tallinn: Varrak.

Von Taube, Arved; Thomson, Erik. (1996). *Baltisakslased Eestis ja Lätis. Baltisakslaste ajaloo lühiülevaade*. Toim. Piirimäe, Helmut. Tartu: Greif.

Wrangell, Wilhelm; Von Krusenstjern, Georg. (2019). *Eestimaa rüütelkond. Rüütelkonna peamehed ja maanõunikud*. Toim. Arumäe, Iivika. Tallinn: Argo.

Õun, Mati. (2002). *Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased: II kogumik*. Toim. Õun, Mati; Pihlak, Jaak; Lõhmus, Leho; Walter, Hannes; Deemant, Kaupo; Noormets, Tiit; Aasma, Kristin; Mardna, Silver; Salo, Urmas. Tallinn: Sentinel.

Käsikirjalised uurimused

Jõesaar, Ivar. (1984). *Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*. Tartu Riiklik Ülikool.

Laurits, Kaido. (2005). *Saksa kultuuroromavalitsus ja vähemusrahvus Eesti Vabariigis 1918/1925-1940*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Veesalu, Greete. (2016). *Vabadussõjalaste kuvand ajakirja Kratt karikatuuridel 1932-1936*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Perioodika

Ajaleht Esmaspäev (1925)

Ajaleht Päevaleht (1925-1939)

Ajaleht Sakala (1935)

Ajaleht Tallinna Post (1934)

Teatmeteosed

Annus, Endel; Kaunissaar, Külli; Loogväli, Tiina, Raudalainen, Tuulikki, Siirman, Eve. (2002), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O – Ü*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Internet

Academic Dictionaries and Encyclopedias

https://law.en-academic.com/182/alter_ego. (kasutatud 09.05.2022)

Collins English Dictionary

<https://www.collinsdictionary.com/jp/dictionary/english/caricature> (kasutatud 09.05.2022)

Eesti keele õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018

<http://eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=kuvand> (kasutatud 09.05.2022)

<http://eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=karikatuur&F=M> (kasutatud 09.05.2022)

SUMMARY

The Image of the Baltic Germans based on the caricatures in the satirical magazine Kratt from 1925 to 1940

Baltic Germans were the German-speaking inhabitants of the region that is what today consists Republics of Estonia and Latvia. A certain number of them belonged to the Baltic German nobility - a privileged ruling class in the previously mentioned region. The position of the Baltic German nobility was virtually unalterable from the 13th century to the year 1918, during which Baltic states, including Estonia, gained their independence. Baltic Germans were closely associated with the phenomenon of serfdom which was abolished in 1816 in the Governorate of Estonia and in 1819 in the Governorate of Livonia. Therefore, this may support the notion that the memories of the serfdom had an enormous impact on the formation of the image of the Baltic Germans.

The subject of the present bachelor thesis is „The image of Baltic Germans based on the caricatures in the satirical magazine Kratt from 1925 to 1940.“ The focus of the thesis lies on the two primary problems. Firstly, how were the Baltic Germans depicted in the caricatures in the magazine Kratt and what were the characteristics of their images Secondly, how did the image of the Baltic Germans alter during the years in which the magazine Kratt was published.

Image is a mentally constructed depiction or representation of phenomena, persons, and objects. In the context of this particular paper, it is vital to consider the theory that the formation of the image is associated with certain social processes which culminate with the attribution of the negative or positive to the object or phenomenon. In addition, the formation of the image is based on the theory of constructivism which states the fact that knowledge is constructed instead of passive attribution.

During the research, 768 published issues of the magazine Kratt were analyzed, from which 40 caricatures depicting Baltic Germans were identified. The aim of this work was to analyze and describe the caricatures year by year. By that method, the hypothetical transformation of the image of the Baltic Germans is more visible. The analysis of the caricatures was based on the

theoretical basis which consisted of the work of Ofer Zur, Olavi K. Fält, Peter L. Berger, and Thomas Luckmann.

The main source for this paper was the Estonian satirical magazine *Kratt* which was published from 1925 to 1940. The magazine was published under the supervision of the popular caricaturists of that time. At first, it was run by Karl August Hindrey. Later, editing was taken over by equally known caricaturist Otto Krusten.

The image of the Baltic Germans according to the caricatures depicted in the magazine *Kratt* was negative. The most popular depictions were about the oppression of the Baltic Germans in the form of serfdom. The majority of the caricatures were referring the content of the articles in the newspapers that were published at the same time. Those particular articles were reflecting the social and political circumstances that were relevant at the time.

In the time period in which the magazine *Kratt* was published, three main specific themes could be differentiated. Firstly, the number of caricatures was high in the period 1925 to 1928 when the law on cultural autonomy for national minorities was adopted. After the previously mentioned phenomenon had occurred, the number of caricatures that depicted Baltic Germans lowered. Nonetheless, the depiction of the Baltic Germans gained popularity again during the first half of the 1930s. The reason lies within the spread of national socialism and the fact that many Baltic Germans were equated with the national socialists. During the second half, the number of depictions lowered again until the resettlement of the Baltic Germans in the autumn of 1939. The social and political circumstances that occurred and prevailed from 1925 to 1940 changed drastically but the characteristics of the image of the Baltic Germans did not alter and maintained its negative attitude throughout the years.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gregory Hermet,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Baltisakslaste kuvand ajakirja Kratt karikatuuridel aastatel 1925-1940“, mille juhendaja on Karin Veski ja kaasjuhendaja Ago Pajur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Gregory Hermet

22.05.2022